

Lunds Universitet

Historiska Institutionen

Magister uppsats, VT -16 (HIS S31)

Handledare: Stefan Eklöf Amirell

Examinator: Johan Östling

Seminarium: 2016-05-30 kl 13.15

Handel med förhinder

-En studie avseende Sveriges handelsförbindelser med Kina respektive Japan under 1950-talet (1949-1961)

Propaganda bild för de nya gemensamma matsalarna i Kinas folkkommuner, okänd källa word wide web.

Anders Edwardsson

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Förord	2
1. Inledning	2
1.1 Syfte och övergripande frågeställningar.....	3
1.2 Forskningsläge.....	3
1.3 Teori.....	7
1.4 Frågeställningar.....	8
1.5 Metod och källor.....	9
1.6 Avgränsningar och disposition.....	12
2. Bakgrund /kontext	13
3. Institutionella förutsättningar	16
3.1 Globalt.....	16
3.2 Sverige.....	17
3.3 Kina.....	17
3.4 Japan.....	18
4. Handeln med Kina	19
4.1 Handelns omfattning.....	19
4.2 Omvärldshändelsers och andra händelsers påverkan.....	20
4.3 Påverkan av institutionella förutsättningar.....	25
4.4 Svenska företags agerande.....	28
4.5 Analys	30
5. Handeln med Japan	33
5.1 Handelns omfattning.....	33
5.2 Omvärldshändelsers och andra händelsers påverkan	34
5.3 Påverkan av institutionella förutsättningar.....	37
5.4 Svenska företags agerande.....	41
5.5 Analys.....	42
6. Slutsatser	46
7. Käll och litteraturförteckning	51

Tabeller

Tabell 4.1 Sverige handel med Kina under 1950-talet	19
Tabell 4.2 Sveriges import från Kina under 1950-talet.....	19
Tabell 4.3 Sveriges export till Kina under 1950-talet.....	20
Tabell 5.1 Sverige handel med Japan under 1950-talet	33
Tabell 5.2 Sveriges import från Japan under 1950-talet.....	33
Tabell 5.3 Sveriges export till Japan under 1950-talet.....	34

Bilaga

Bilaga 1 Sveriges, Kina och Japans handel under 1950-talet

Förkortningar

COCOM	Coordinating Committee on Multilateral Export Controls (västmakternas kontrollorganisation för handelssanktionen mot öst).
COMECON	The Council for Mutual Economic Assistance (handels- och samarbetsorganisation bland öststaterna).
GATT	General Agreement on Tarriffs and Trade (handels och tullavtal).
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development (Världsbanken).
IMF	International Monetary Fund (Internationella valutafonden).
MITI	Ministry of Trade and Industry (Japans handels och industridepartement).
NIE	New Institutional Economics (Ny institutionell ekonomisk teori)
OEEC	Organization for European Economic Cooperation (Europeisk ekonomisk samarbetsorganisation).
OECD	Organization for Economic Corporation and Development (ersatte OEEC 1961).
SCAP	The Supreme Commander for the Allied Powers (de allierades högkvarter för administration av ockupationen av Japan)
UD	Sveriges Utrikesdepartement

Sammanfattning

Den här uppsatsens bidrag till forskningen är att ingående beskriva hur handeln mellan Sverige och Kina respektive Japan utvecklades under 1950-talet (1949-1961) och framförallt beskriva hur de institutionella förutsättningarna, dvs. formella och informella spelregler och väsentliga händelser kom att påverka handeln. I Sveriges handelspolitik efter kriget var försörjningsintresset och att skapa tillräckliga exportinkomster inte minst i dollarvaluta viktigt. Medlemskap i GATT och OEEC samt bristen på valuta styrde till stora delar handeln. Handeln mellan Sverige och Kina respektive Japan visade en stor likhet under de första åren i undersökningen. Handeln var begränsad, kompensationsaffärer var viktiga och den största svenska exportvaran var cellulosaprodukter. Handeln var omgiven av stora regleringar från samtliga parters sida. Därefter kom utvecklingen att skilja sig avsevärt. I handeln med Kina, kom omvärldshändelser och andra väsentliga händelser såsom västs sanktionspolitik, att först i stort sett innebära att handeln upphörde, medan Kinas industrialisering under andra halvan av 1950-talet, framförallt under det stora språnget, gjorde att handeln ökade kraftigt. I fallet med Japan fick Koreakriget en omvänd effekt, handeln ökade kraftigt framförallt importen till Sverige. De institutionella förutsättningarna och dess ramverk, utövad genom behovet av export och importlicenser samt handelsavtal, kom att spela en stor roll i handeln, främst gentemot Japan. Exporten till Japan blev aldrig speciellt framgångsrik p.g.a. framförallt landets aktiva politik att skydda sin egen industri samt att den traditionella exporten av cellulosaprodukter konkurrerades ut tidigt. När väl handeln med Kina kom igång igen blev exporten dit framgångsrik och omfattade fortsatt bl.a. cellulosaprodukter men även verkstadsprodukter. Både japansk och kinesisk export av textilvaror till Sverige möttes av försök från Sverige att skydda textilindustrin. Den japanska textilexporten var mer lyckosam sannolikt beroende på Japans medlemskap i GATT men också genom mer konkurrenskraftiga produkter. I handeln med Kina var Sverige den starka parten med ett stort handelsöverskott men i fallet med Japan var det tvärtom, Japan var den starka parten och detta resulterade i ett stort handelsunderskott från svensk sida. Svenska myndigheter men också företag tog under hela perioden stor hänsyn till västs och framförallt USA:s synpunkter i handeln med Kina, framförallt under den inledande perioden. Sverige drev inledningsvis en tämligen misslyckad aktiv handelspolitik gentemot Japan och försökte uppnå en balanserad handel, en politik som sedan övergavs. Både Japan och Kina var intressanta marknader för de svenska företagen men deras agerande kom att tidvis påverkas av den osäkerhet som omvärldshändelser och tillämpandet av de institutionella förutsättningarna ledde till.

Förord

Min far har under många år ägnat sig åt handel och sjöfart inom området Asien/Australien. Han bor numera i Australien men har innan dess varit bosatt både i Japan och i Singapore. I min ungdom tillbringade jag två somrar i Japan, jag har bott och arbetat i Australien liksom i Kina i sammanlagt närmare fem år. Jag har ett stort intresse för regionen liksom för handel och sjöfart i allmänhet. Jag valde därför att såsom B-uppsats under våren 2014 att skriva om ”Sveriges handel med Kina under 1800-talet – En studie kring hur handeln och synen förändrades från Ostindiska kompaniets sista år fram till senare delen av 1800-talet” Jag följde upp handeln med Kina i början av 1900-talet och inkluderade då även Japan i min C-uppsats ”Sveriges handel med Kina och Japan under envoyé Wallenbergs tidevarv-En jämförande studie avseende varor, aktörer och händelser i Sveriges handel med Kina och Japan i början av 1900-talet (1900-1922)”.

1. Inledning

Ur många aspekter är 1950-talet en spännande period. Perioden präglades av det kalla kriget samtidigt som stora förändringar skedde ekonomiskt och socialt i stora delar av världen. Sverige som varit neutralt under de två världskrigen hade klarat sig från de omfattande materiella skador och dess finansiella följdkonsekvenser som stora delar av Europa och Asien drabbats av och hade en stabil utgångspunkt inför 1950-talet.

Handeln generellt fick ett stort uppsving efter 1930-talets kriser med stora handelsrestriktioner i form av höga tullar, samt världskriget och dess direkta efterverkningar under 1940-talet. Under 1950-talet skedde en ”nystart” för handeln med både Kina respektive Japan med helt olika förutsättningar. Kina blev ett statshandelsland med många utmaningar framför sig under 1950-talet och kommande decennier, medan Japan successivt tog sig ur den allierade ockupationen och blev ett ”ekonomiskt mirakel”. Under perioden föregick dock handeln under helt andra förutsättningar än under den tidigare period jag har skrivit om. Både handeln med Kina och Japan präglades av institutionella hinder i form av valutaregleringar, krav på exportlicenser från Sverige och importlicenser till Kina respektive Japan och vice versa, handelsblockad mot Kina som följd av Koreakriget, för att nu nämna några exempel på hinder. Handeln var därför inte helt fri och respektive lands regelverk och institutioner samt politiska händelser spelade en viktig roll och respektive lands myndigheter var aktivt

inblandad i handeln. Jag tar dessa förhållanden som utgångspunkt för min analys av handeln i denna uppsats.

1.1 Syfte och övergripande frågeställningar

Min ambition med denna uppsats är att bidra till ökad kunskap kring Sveriges relationer under efterkrigsperioden med Kina och Japan, genom att öka förståelsen kring handels omfattning, vilka varor som handlades med samt under vilka förutsättningar som handeln bedrevs under 1950-talet. Båda dessa länder är idag två av Sveriges viktigaste handelspartner och det är därför intressant att förstå hur handeln har utvecklats under olika tidsperioder t.ex. som i det här fallet när handeln kom igång igen under efterkrigstiden. Det övergripande syftet är att förstå hur handelsmönstret mellan Sverige och Kina respektive Japan var och utvecklades under 1950-talet samt att förklara denna utveckling. Hur påverkade omvärldshändelser i form av t.ex. handelsblockad mot Kina som följd av Koreakriget men också Kinas brytning med Sovjet handeln? Japan blev åter ett självständigt land under perioden och började återigen bygga upp sin industri. Hur påverkade detta handeln och Japans agerande under olika perioder av 1950-talet? Vilka institutionella regelverk fanns och hur hanterades dessa i Sveriges handelsrelationer med Kina och Japan? Hur påverkades det institutionella ramverket av de olika händelserna? Jag har valt 1949 som startår för studien, det år som Kina blev kommunistiskt och Japan fortfarande var ockuperat och 1961 som slutår för att fånga upp konsekvenserna av Kinas brytning med Sovjet och det ”stora språnget”.

1.2 Forskningsläge

Sveriges relationer till politiska händelser och länder under 1950-talet i Östasien finns beskrivet i ett antal akademiska avhandlingar och annan forskning, exempelvis Magdalena Bexells ”Det svenska erkännandet av Folkrepubliken Kina 1950-en lagom blandning av idealitet och verklighetssinne?” i *Diplomatiska Erkännanden*, Barry Holmströms *Koreakriget i svensk debatt* samt Anne Hedéns *Röd stjärna över Sverige: Folkrepubliken som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen* (som även har ett kapitel om Kinabilden i Sverige före och efter 1949).¹

¹ Bexell, Magdalena, ”Det svenska erkännandet av Folkrepubliken Kina 1950: en lagom blandning av idealitet och verklighetssinne?”, i Bexell, Magdalena & Odgaard, Liselott, *Diplomatiska erkännanden: Sverige, Danmark och Folkrepubliken Kina år 1950*, s. 3-35, Centrum för öst- och sydöstasienstudier, Lunds Universitet, Lund, 2000; Holmström, Barry, *Koreakriget i svensk debatt*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1972; Hedén, Anne, *Röd stjärna över Sverige: Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen*, Sekel, Lund, 2008.

Det område som jag är intresserad av att studera, nämligen Sveriges relationer med Kina och Japan under 1950-talet i ett handelsperspektiv, är dock mindre utforskat. Kring Sveriges handelspolitik allmänt och mot öst finns det dock flera verk. I Birgit Karlsson *Handelspolitik eller politisk handling: Sveriges handel med öststaterna 1946-1952* beskriver författaren svensk handelspolitik gentemot öststaterna i början av 1950-talet. Hon konstaterar att redan i slutet av 1940-talet fick Sverige del av amerikanska önskemål om exportkontroll gentemot öst. Det var dock inte förrän det europeiska samarbetet inom OEEC (Organization for European Economic Cooperation) började växa fram som det från svensk sida vidtogs mer omfattande åtgärder för att tillfredsställa de västallierades önsknings. Sveriges principiella ståndpunkt att behandla handelspartners lika, måste överges. Sverige tvingades till en bilateral överenskommelse med USA för att få tillgång till de varor man önskade, inte minst vapentechnologi. Kontrollen av exportlicenseringen, omdefinition av begreppet krigsmaterial samt att frysa handeln till traditionella exportmarknader, gjorde att Sverige kunde hävda att normal handel förekom och att inga avsteg från neutralitetspolitiken skedde. Samma författare beskriver i *Att handla neutralt: Sverige och den ekonomiska integrationen i Västeuropa 1948-1972* bl.a. hur Sverige avstod från ytterligare Marshallhjälp för att slippa att officiellt lämna information till USA om Sveriges östhandel (vilket man inofficiellt redan hade gjort) Hon pekar också på att Sverige var den starka ekonomiska parten i det handels och kreditavtal som slöts 1946 med Sovjetunionen och att de tvingades att acceptera att handeln skedde på Sveriges villkor. Hon pekar vidare på att Sverige såg det ekonomiska samarbetet inom ramen för OEEC som viktigt och arbetade hårt för ett frihandelsområde i Europa. OEEC kom dock att ha spelat ut sin roll inom detta område i slutet av 1950-talet.²

I *Utrikespolitik och historia* och avsnittet ”COCOM och neutralitetspolitiken” analyserar Rolf H Lindholm neutralitetsbegreppet och Sveriges agerande och drar slutsatsen att det svenska anpassandet till regelverket inom COCOM (Coordinating Committee on Multilateral Export Controls), västmakternas kontrollorgan för exportbegränsningar mot öst, när det gällde exportbegränsningar inte stred mot neutralitetsrätten då det inte förelåg någon krigssituation.³ Bengt Nilsons artikel ”Undéns tredje väg: Sverige i det kalla kriget, 1950-1952” i *Scandia*

² Karlsson, Birgit, *Handelspolitik eller politisk handling: Sveriges handel med öststaterna 1946-1952*, Ekonomiskt –historiska institutionen, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1992, s. 180, 216; Karlsson, Birgit, *Att handla neutralt: Sverige och den ekonomiska integrationen i Västeuropa 1948-1972*, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001, s. 34, 36, 74-76.

³ Lindholm, Rolf H., *Utrikespolitik och historia*, Nomen förlag, Visby, 2014, s. 51.

och Charles Silvas avhandling *Keep them strong, Keep them friendly; Swedish Pax-American Relations and the Pax Americana 1948-1952* beskriver båda Sveriges väg ifrån att ha hållit på sin självständighet och neutraliteten, av ekonomiska och handelsmässiga skäl successivt ändrade politiken i en mer västvänlig inriktning i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Nilson konstaterar att det som utmärkte Undéns ”tredje väg” mellan strikt neutralitet och öppen västallians var således en hemlig västmaktsanknytning inom östhandelspolitiken, syftande till att i fred säkra import från väst av modern, högteknologisk krigsmaterial och i krig av försörjningsviktiga varor till det svenska folkhushållet. Silva drar slutsatsen att även om 1948-1952 var en kort period var den ändå oerhört betydelsefull då inom ramen för det samarbete USA utvecklade med Västeuropa en ny typ av svensk-amerikansk relation successivt utvecklades.⁴

Exempel på det internationella forskningsläget när det gäller Kinas handel med sin omgivning är Mah Feng-Hwa:s *The Foreign Trade of Mainland China* där Kinas institutionella struktur, handelns utveckling och innehåll och i synnerhet handeln och betalningsflödena med Sovjet analyseras i detalj. I boken konstateras att Kina från 1956 aktivt arbetade med att få ett positivt handels/betalningsflöde med Sovjet och att västs andel av den totala handeln ökade i slutet av 1950-talet som följd av industrialiseringen och lättade sanktioner. I Chad Mitchams *Chinas Economic relationship with the West and Japan, 1949-1979: grain trade and diplomacy* beskrivs inledningsvis konsekvenserna av västs sanktionspolitik och hur den successivt fick minskat inflytande för handeln med undantag av mot USA. Kinas import från väst ökade från 1955 genom inköp av utrustning och stålprodukter och i samband med livsmedelsbristen under stora språnget köpte Kina livsmedel från bl.a. Sydafrika, Australien och Kanada.⁵

När det gäller forskningsläget kring handeln med Japan är den i tiden närmaste lite mer omfattande forskningen Ingemar Ottossons *Handel under protest: Sverige och Japan på väg mot andra världskriget 1931-1939* där författaren konstaterar att Sveriges förhållande till Japan före 1931 nästan helt dominerats av kommersiella frågor. I och med Japans ockupation av Manchuriet kom politiken i förgrunden trots detta påverkades inte handeln då Japan var i

⁴ Nilson, Bengt, ”Undéns tredje väg: Sverige i det kalla kriget, 1950-1952”, *Scandia*, vol 60 1994, Lund, 1994, s. 91; Silva, Charles, *Keep them strong, keep them friendly: Swedish-American relations and the Pax Americana, 1948-1952*, Stockholms Universitet, Stockholm, 1999, s. 356.

⁵ Mah, Feng-hwa, *The foreign trade of mainland China*, Edinburgh U.P., Edinburgh, 1972, s. 2-10, 16, 148-160, 185; Mitcham, Chad J., *China's economic relations with the West and Japan, 1949-79: grain, trade and diplomacy*, Routledge, London, 2005, s. 1-15, 26, 35, 61-62.

stort behov av järn- och stålprodukter och Sverige var angeläget om att skydda sin export. Parallellt sålde Sverige krigsmaterial till Kina.⁶

Om vi tittar på internationell litteratur kring Japans handel med sin omgivning under 1950-talet finner vi i Gary D. Allinsons *Japans postwar history* en beskrivning av Japans politiska och ekonomiska utveckling under efterkrigstiden. I boken beskrivs de första årens fokus på att säkra livsmedelsförsörjning och institutionella förändringar samt isoleringen från andra marknader genom avsaknaden av handelsflotta och en värdelös valuta. Därefter följde en återhämtning framförallt från 1950 och inte minst som följd av efterfrågan skapad av Koreakriget. 1955 hade Japan industriellt återhämtat sig från kriget och därefter inleddes en kraftig handelstillväxt med stöd av inträdet i tullsamarbetet GATT (General Agreement on Tariffs and Trade). Japan hade också de varor som efterfrågades d.v.s. stål, fabricerade stålprodukter, fartyg och precisionsinstrument för att i ett senare skede även omfatta bilar, kontorsmaskiner, radioutrustning osv. Japans största importbehov var råvaror och bränsle. Även om industrin ägdes av privata företag och inga industrier nationaliserades efter kriget var staten aktivt inblandad i utvecklingen av näringslivet genom MITI:s (Ministry of Trade and Industry) styrning av valuta, teknik och licenser och dess aktiva stöd till industrin.⁷

Japans handelsrelation med Kina och övriga omvärlden under 1950-talet beskrivs i Mark Caprio & Yoneyukio Sugitas *Democracy in occupied Japan: the U.S. occupation and Japanese politics and society*, där det konstateras att huvuddelen av Japans handel var med västvärlden i avsaknad av stabila kommersiella relationer med Kina och en liten övrig handel med omgivande länder i Asien. USA tvingade Japan att delta i dess handelsbojkott mot Kina även om MITI försökte tillämpa en så liberal licensgivning som möjligt. Relationerna med Kina var dock komplicerade och 1958 avbröts handelsrelationerna i princip fullständigt under flera år som följd av den s.k. Nagasaki flagg-incidenten (incident där japanska nationalisterna skymfde den kinesiska flaggan vid en internationell utställning).⁸

Ett verk som slutligen kan ha viss relevans är Christer Gunnarsson & Mario Rojas, *I Tillväxt, stagnation och kaos* där författarna använder Douglass C. Norths institutionella synsätt och

⁶ Ottosson, Ingemar, *Handel under protest: Sverige och Japan på väg mot andra världskriget 1931-1939*, Sekel, Lund 2010, s. 319, 325-326, 331-332.

⁷ Allinson, Gary D., *Japan's postwar history*, UCL Press, London, 1997., s. 48-49, 51, 77, 79, 83, 93-94, 99.

⁸ Caprio, Mark & Sugita, Yoneyuki (red.), *Democracy in occupied Japan: the U.S. occupation and Japanese politics and society*, Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon, 2007, s. 216-217.

gör analys av detta kopplat till tre begrepp/förklaringsmodeller: egalitarism (människors lika rättigheter och lika möjligheter), statens autonomi och socialkulturell sammanhållning. Utifrån detta perspektiv analyseras den ekonomiska utvecklingen i ett antal länder under efterkrigsperioden såsom Taiwan och Kina.⁹

Avslutningsvis kan man konstatera att ovanstående forskning ger en beskrivning av den omgivande miljö som handeln mellan Sverige, Japan och Kina under 1950-talet skedde i men i sig inte har beskrivit handeln explicit, vilket är avsikten med den här uppsatsen.

1.3 Teori

Jag har inledningsvis konstaterat att handeln under den studerade perioden inte var helt fri utan påverkades av institutionella förändringar både i Kina och Japan och var styrd av olika institutionella hinder som även Sverige tillämpade. Jag har därför valt ett institutionellt ekonomiskt ramverk som teoretisk ram. Under 1930-talet utvecklade Ronald Coase i ”The Nature of the Firm” transaktionskostnadsbegreppet som är ett av de centrala begreppen i institutionell ekonomisk teori. Med transaktionskostnader menas kostnader för att inhämta information om och säkerställa att en transaktion kan genomföras på ett ”säkert sätt” (t.ex. säkerställa ägande/dispositionsrätt, att ett kontrakt är giltigt, kan genomföras och att man erhåller betalning osv). Dessa styrs i stor utsträckning av hur det institutionella ramverket fungerar. Under de senaste årtiondena har ny institutionell ekonomisk teori (New Institutional Economics, NIE) utvecklats av nobelpristagare i ekonomi såsom Oliver Williamson och Douglass C. North. Williamson har vidareutvecklat transaktionskostnadernas betydelse för företagets sätt att fungera medan North mer har fokuserat på de institutionella förutsättningarna, hur dessa fungerar och samspelet mellan ekonomi och politik. NIE undviker formella ekonomiska modeller och fokuserar mer på generella och beskrivande analyser. Undvikandet av att använda matematiska modeller har kritiserats av vissa neoklassiska ekonomer.¹⁰

⁹ Gunnarsson, Christer & Rojas, Mauricio, *Tillväxt, stagnation, kaos: en institutionell studie av underutvecklingens orsaker och utvecklingens möjligheter*, 3.,[rev. och uppdaterade] uppl., SNS förlag, Stockholm, 2008, s. 21-37.

¹⁰ North, Douglass C., *Institutionerna, tillväxten och välståndet*, SNS Förlag, Stockholm, 1997, s. 11; Patibandla, Murali, “New Institutional Economic, Its Relevance to Curbing Corruption“, *Economic & Political Weekly*, vol XLVIII nr 9, March 2013, s. 56-57; Furuboth, Eirik G, Richter, Rudolf, “The New Institutional Economics- A different Approach to Economic Analysis”, *Economic Affairs*, vol 28, nr 3, Sept 2008, s. 15-16, 18.

I min fortsatta beskrivning har jag koncentrerat mig på Norths vidareutveckling av NIE. North menar att institutionerna är detsamma som spelreglerna för ett samhälle, eller mer formellt uttryckt, de restriktioner som människor sätter upp för att ange formerna för mänsklig samverkan. Institutionerna minskar osäkerheten genom att ge struktur åt vardagslivet. Institutioner omfattar alla slags restriktioner som människor skapar för att forma det mänskliga samspelet. Institutioner kan både vara formella och informella. Formella restriktioner är regler, såsom t.ex. lagar och förordningar som bestäms av det politiska systemet och avtal, medan informella restriktioner kan vara t.ex. konventioner och beteendenormer. Organisationer, t.ex. politiska enheter, ekonomiska enheter och sociala enheter, spelar en viktig roll. Den institutionella strukturen påverkas bl.a. av den politiska strukturen men också av den sociala strukturen. Det finns ett nära samband mellan trossystem (t.ex. socialismen) och institutionell struktur. Trossystem är ett slags inre representation av det mänskliga landskapet, medan institutioner är den struktur som människor ger landskapet för att åstadkomma resultat. Norths teori om institutionerna bygger på en teori om mänskligt beteende i kombination med en teori om transaktionskostnaderna. Den institutionella strukturen skapar de ekonomiska incitamenten som styr människors beteende men också vilken kunskap och vilka färdigheter som förväntas ge maximal utdelning. Institutionella förändringar sker normalt successivt och är spårbundna medan även snabba förändringar som en revolution eller krig påverkas av att informella restriktionerna kan leva kvar: t.ex. överlevde Japans kultur USA:s ockupation efter andra världskriget. NIE används t.ex. för att analysera och beskriva vad det är som gör att vissa länder har utvecklats väl och andra mindre väl där institutionernas utformning och tillämpningen av dessa har spelat en avgörande roll.¹¹

1.4 Frågeställningar

Det övergripande syftet med den här uppsatsen är förstå hur handelsmönstret mellan Sverige och Kina respektive Japan var och utvecklades under perioden 1949-1961 samt att förklara denna utveckling.

För att operationellt kunna använda det teoretiska ramverket har jag identifierat ett antal faktorer som skulle kunna vara tillämpliga för den nu aktuella undersökningen såsom handelsavtal, beviljande av import- och exportlicenser, tillgången till utländsk valuta och myndigheters skyddande av egen industri. Dessa faktorer har jag valt att analysera i

¹¹ North, Douglass C., *Institutionerna, tillväxten och välståndet*, 1997, s. 16-23, 51, 64-65, 167-169; North Douglass C., *Att förstå ekonomi i förändring*, SNS Förlag, Stockholm, 2006, s. 81-82, 94,-95.

begreppen **handelsavtal, licenser/valuta** samt **andra spelregler som myndigheter satte upp**.

De specifika delfrågor jag har definierat utifrån det ovan diskuterade teoretiska ramverket är:

- Vilka institutionella ekonomiska förutsättningar fanns i Sverige, Kina och Japan 1949-1961 och vad fick dessa för konsekvenser för Sveriges handel med Kina respektive Japan?
- Hur kom omvärldshändelser såsom kommunisternas övertagande i Kina, Koreakriget och handelsblockaden mot Kina, fredsavtalet i Japan och stora språnget samt brytningen mellan Sovjet och Kina, att påverka handeln?
- Hur påverkade de institutionella förutsättningarna och omvärldshändelser de svenska företagens agerande i handeln med Kina respektive Japan under 1949-1961?

1.5 Metod och källor

För att kunna beskriva handelns omfattning och innehåll använder jag en kvantitativ metod för att hantera de sifferfakta som kommer att ingå i studien. I en kvantitativ metod är nyckelfrågor t.ex. urvalsproblematiken och jämförbarhet. Jämför man siffror under en lång period eller från skilda länder kan detta vara ett problem kopplat till valutornas relativa utveckling, allmän inflation, köpkraftsutveckling, jämförbarhet i definitioner osv. Jag har valt att använda statistiska fakta från *Sveriges officiella statistik, Handel (SOS)* avseende Sveriges handel med Kina och Japan. För att minska problemet med köpkraftsförändring har jag dels infogat en referens till utvecklingen av Konsumptprisindex (KPI) i Sverige under perioden i en Bilaga 1 och dels arbetar jag med relativa siffror och deras utveckling. Jag har vidare räknat om alla löpande värden med ett prisindex för Sveriges import och export som konjunkturinstitutet har räknat fram baserat på vilka varugrupper som representeras i varje års handelssiffror. Dessa prisindex finns tillgängliga från året 1949 i *Statistisk Årsbok för Sverige* och rensar de löpande siffrorna för prisförändringar baserat på en sammanvägd korg av Sveriges totala import respektive export för varje år. Jag har tillämpat prisindexet på Sveriges handel med Kina respektive Japan vilket ger en bättre bild av volymutvecklingen än de löpande siffrorna, trots att varukorgen för respektive lands handel med Sverige ser annorlunda ut än Sveriges genomsnittliga handelssiffror. Givetvis ger detta inte en helt korrekt bild av den verkliga volymutvecklingen då Kina och Japans varukorgar delvis har ett helt annorlunda innehåll än Sveriges totala varukorg men denna ”inkorrekt” är inte av avgörande betydelse

och har därför inte haft någon betydelse för mina slutsatser. Då prisutvecklingen under 1950-talet, bl.a. som följd av Koreakriget, var kraftig ger dessa prisjusterade siffror trots allt en korrektare bild än att bara använda de löpande handelssiffrorna eller att räkna om dem med KPI-talen. När enskilda års handelssiffror kommenteras i textdelen av analysen avser dessa dock alltid siffror i löpande penningvärde.

Handelsstatistiken baserar sig på slutlig destination eller ursprungligt avsändningsland för varorna. Framförallt i Kinas fall importerades en del varor via tredje land i Europa. Detta kan givetvis vara en felkälla som underskattar den verkliga omfattningen av importen. Likaså gick en hel del export via Hong Kong. Även om exportkontrollen var väldigt omfattande kan ju en del varor ha haft Kina som slutdestination utan att det har angivits. Vid analys av importens respektive exportens andel av Sveriges totala import respektive export använder jag även två referensår nämligen 1922 och 2013. 1922 representerar det första normalåret efter första världskriget och var det sista året i min förra undersökning av handeln (se Förordet) medan 2013 representerar nutid. Jag använder dessa referensår för att läsaren skall få ett visst perspektiv på handelns omfattning både jämfört med historiska siffror men också med nutida siffror.

För att kunna besvara mina frågeställningar har jag använt mig av ett källmaterial som huvudsakligen består av material från Utrikesdepartementets (UD) centrala arkiv avseende Kina och Japan samt beskickningsarkiven i Peking respektive Tokyo och använt mig av en kvalitativ metod. Materialet omfattar skrivelser och promemorior inom utrikesförvaltningen, från/till olika myndigheter och företag, samt vissa nyhetsartiklar (svenska, engelska eller översatta kinesiska artiklar) under tidsperioden. UD:s och beskickningarnas arkiv för denna period är mycket omfattande och jag har i första hand sökt material som avser handel och handelspolitik men även visst material som beskriver den politiska utvecklingen under perioden. Jag har totalt gått igenom 44 volymer (vilket motsvarar ca 4-5 hyllmeter) med material varav 17 från UD:s centrala arkiv (5 avser Kina, 10 Japan och 2 gemensamt) 12 volymer från Beskickningsarkivet i Peking samt 15 volymer från Beskickningsarkivet i Tokyo. Vid genomgången har jag koncentrerat mig på dokument som beskriver handelssituationen, olika institutionella förutsättningar/tillämpningar, diskussioner kring och förberedelser för dessa avseende handelsavtal samt vissa dokument som sammanfattar den politiska situationen. Jag har också sökt dokument som visar hur handeln påverkades av speciella omvärldshändelser eller kriser såsom t.ex. handelsblockaden mot Kina som följde av

Koreakriget. Vid kriser framkommer ofta hur det institutionella ramverket fungerar extra tydligt. Vidare har jag sökt dokument som ger en bild av svenska företags situation och deras samt dess intresseorganisationers agerande i respektive land under perioden. Perioden jag har studerat har varit 1949 till 1961 men jag har även gått igenom visst material från 1962 för att få kompletterande information. Jag har lagt större tonvikt vid åren 1949-1950, 1952, 1955, 1959 och 1961 för att fånga upp en bild av situationen under olika delar av tidsperioden. Åren 1949 och 1950 har jag valt som start på decenniet med händelser som kommunisternas övertagande, ockupation av Japan och start av Koreakriget. 1952 har Japan åter blivit självständigt och handelsblockaden mot Kina har fått effekt, 1955 är mitt i perioden, 1959 är i slutet av perioden och mitt i stora språnget i Kina och avslutningsvis 1961 präglades av effekterna av stora språnget och Kinas brytning med Sovjet. Jag har dock använt material från andra år än dessa för att komplettera bilden. Materialet finns tillgängligt på Riksarkivets depåer i Marieberg/Krigsarkivet och i Arninge och finns i fyra olika delarkiv. För att inte tynga fotnoterna med alltför mycket information har jag valt att använda förkortningar för de olika delarkiven och sedan angett volymnumret. I källförteckningen framgår tydligt vilka volymer som tillhör vilket delarkiv och arkivens fullständiga referenser.

För att för att fånga upp en av handelsaktörernas aktiviteter har jag besökt Landsarkivet i Göteborg och gått igenom handlingar i Ostasiatiska kompaniets arkiv för 1950-talet. Jag har gått igenom samtliga styrelseprotokoll, förvaltningsrapporter/årsredovisningar samt viss statistik för denna period.

Kvalitén på källmaterialet är varierande allt ifrån korta kommentarer i brevform till välstrukturerade officiella promemorior. En genomgång av ett så här pass omfattande källmaterial innebär givetvis att risken finns för att urvalet inte alltid blir helt representativt. Jag har dock försökt att kopiera en relativt stor mängd dokument för att minska denna risk. Jag har visserligen endast använt en del av dessa dokument men har haft möjlighet att i flera fall gå tillbaka till hela dokumentationen för att konfirmera mina slutsatser. Den här uppsatsen har ambitionen att ge en så korrekt bild som möjligt, men inte en helt komplett, av vad som hände. Materialet kring UD:s agerande är omfattande medan tillgången till material avseende de olika företagens agerande är betydligt mer begränsat.

Jag har använt kompletterande litteratur för bakgrundsbeskrivning, beskrivning av institutionella förutsättningar, omvärldshändelser samt forskningsläget.

1.6 Avgränsningar och disposition

Undersökningen omfattar åren 1949-1961 med speciellt fokus på vissa år som framgår ovan. Andra orsaker än vad som anges i avsnitt 1.5 som möjligen påverkade handelsmönstret såsom t.ex. transportkostnader och olika komparativa fördelar ligger utanför den här studien.

Efter inledning och en bakgrundsbeskrivning inleder jag analysdelen med att beskriva de institutionella förutsättningarna för att därefter beskriva handeln med Kina respektive Japan. Under avsnitten ”Kina” respektive ”Japan” beskriver jag först handeln i siffror för att sedan beskriva påverkan av omvärldshändelser och andra händelser samt påverkan av institutionella förutsättningar uppdelat i de tre begreppen **handelsavtal**, **licenser/valuta** och **andra spelregler som myndigheter satte upp**. Vidare beskriver jag företagens agerande och avslutar avsnitten ”Kina” respektive ”Japan” med en analys utifrån det aktuella forskningsläget.

Jag har av praktiska skäl, då jag inte har tillgång till något källmaterial, valt att inte studera hur informella institutionella faktorer såsom t.ex. kvarlevande sedvänjor och förändrade utbildningsnivåer påverkade det handelsmässiga beteendet. I sig vore det dock mycket intressant att ha studerat hur dessa faktorer påverkade handeln. Kanske kan det bli föremål för kommande forskning?

2. Bakgrund och kontext

Globalt

Rädslan för att hamna i samma efterkrigsdepression som efter första världskriget gjorde att en aktiv ekonomisk politisk fördes efter andra världskriget för att undvika detta. Nya institutionella förändringar innebar att marknaderna blev friare än vad de hade varit under mellankrigstiden, men det innebar också att de statliga ingripandena i ekonomin ökade. Kombinationen av nya institutioner, det stora återuppbyggnadsbehovet, den aktiva ekonomiska politiken och USA:s hjälp till Europa i form av Marshallhjälpen gjorde att den internationella handeln tog fart och att tillväxten blev hög. I västvärlden var den årliga tillväxten ca 4 % under 1950-talet.¹² 1950-talet präglades politiskt av det kalla kriget.

Sverige

Efter världskrigets slut rådde enighet om att många av krigstidens regleringar måste bort och marknaden åter börja fungera. De första stegen togs under 1946-1947, då importregleringarna och de flesta ransoneringarna upphörde. En kraftig brist på material till industrin gjorde att importen då ökade kraftigt och Sverige hamnade 1947 i en akut valutakris och tvingades införa skärpt importreglering. Sverige hade ett behov av att köpa teknologiskt avancerade produkter från USA, men bristen på dollar och svårigheten att öka exporten dit, gjorde att det blev nödvändigt att reglera vilken typ av varor man köpte från USA och omorientera handeln till andra länder. Detta innebar inledningsvis reaktioner från USA:s sida men mönstret i Europa var detsamma. Introduktionen av Marshallhjälpen, där Sverige fick en mindre del, blev till viss hjälp men kan knappast sägas ha haft en avgörande betydelse för Sveriges del. Tysklands återkomst som handelspartner under 1950-talet var av större betydelse. Under stora delar av 1950-talet var dollarbristen ett problem medan handeln i Västeuropa skedde inom ramen för ett gemensamt betalningssystem, EPU (European Payment Union), vilket jag återkommer till i nästa avsnitt.¹³

Sverige försökte direkt efter kriget att öka handeln med Sovjetunionen genom ett tioårigt kredit- och handelsavtal. Avtalet blev dock till stora delar outnyttjat vilket gjorde att Sveriges beroende av handeln med öst var begränsad under 1950-talet medan handeln med väst och

¹² Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*, 4., [omarb. och uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014., s. 320-322.

¹³ Karlsson, Birgit, *Handelspolitik eller politisk handling*, 1992, s. 27-29.

USA var kritisk.¹⁴ Den årliga genomsnittliga tillväxten i Sverige under 1950-talet var 3,2 %. Under den första halvan av 1950-talet bestod Sveriges export fortfarande nästan till hälften av trävaror, papper och pappersmassa. Successivt kom andelen export av verkstadsprodukter att öka.¹⁵

Kina

Mellan 1946-1949 avgjordes det stora slaget om Kina och 1:a oktober 1949 utropades Folkrepubliken Kina. Den nya republiken erkändes direkt av Sovjetunionen och de östeuropeiska länderna och i januari 1950 av bl.a. de skandinaviska länderna och Storbritannien. Sverige påverkades av Storbritannien att erkänna Kina tidigt då svensk industri liksom brittisk hade stort intresse för den kinesiska marknaden och ett diplomatiskt erkännande förväntades stärka handelsrelationerna. Det nära samarbetet med öst och omvärldshändelser gjorde att handeln, som tredubblades fram till 1959, från 1951 var större med östblocket än med västblocket. Under större delen av perioden översteg Kinas östhandel 70 % av den totala handeln. Under 1950-talets första hälft genomdrevs parallellt med ideologiska reformer en jordreform, kapitalister förföljdes och staten övertog styret av den tunga industrin. Staten satsade stora resurser på kol och stålframställning i den första femårsplan som antogs 1952. Tillväxten ökade kraftigt men förändringarna genomfördes under delvis stort mänskligt lidande.¹⁶

Från 1955 kollektiviserades jorden i allt större grupper som i slutet av 1958 kulminerade i 28 000 folkkommuner bestående av ca 10 000 arbetare. Folkkommunen ingick som en del av den massmobilisering av folket och ekonomin som introducerades, i samband med den andra femårsplanen från 1958, och som kom att kallas ”det stora språnget”. Kraven på jordbruket ökade, och olika typer av industri- och infrastrukturprojekt igångsattes vilket bl.a. ledde till att importen av industrivaror ökade. Svårigheter i att styra de nya folkkommunerna, misslyckade industri- och infrastrukturinvesteringar, felaktig statistik, export av livsmedel i kombination med naturkatastrofer gjorde att det stora språnget slutade i ett fundamentalt misslyckande med stora mänskliga offer som följd av massvält. Svälten började i vissa distrikt redan 1958 och

¹⁴ Karlsson, Birgit, *Handelspolitik eller politisk handling*, 1992, s. 41, 50-51, 80-81, 114.

¹⁵ Schön 2014, s. 321, 333.

¹⁶ Mah 1972, s. 14, 16; Bexell 2000, s. 4, 7; Östling, Johan, ”Amerikansk dominans och östasiatisk återkomst” i Sjöberg, Maria & Cassel, Kerstin (red.), *En samtidig världshistoria*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014, s. 941, 947.

fick sin kulmen 1959-1961. Situationen förvärrades av att Sovjet 1960, efter ett antal års försämrade relationer, avbröt sitt stöd och kallade hem sina experter. Under andra halvan av 1950-talet hade Kinas handelsrelationer med västvärlden förbättrats något och under 1960 tvingades Kina importera livsmedel från Australien och Kanada. Misslyckandet av det stora språnget och brytningen med Sovjetunionen kom att få stora konsekvenser för Kinas ekonomi under 1960-talet.¹⁷

Japan

Japan var efter kriget svårt märkt av krig och umbäranden. Bebyggelse, industrier, infrastruktur och livsmedelsflöden hade drabbats av omfattande förstörelse. Direkt efter krigets slut inrättade de allierade (i praktiken USA) en ockupationsmakt, SCAP (the Supreme Commander for the Allied Powers), som genom indirekt styre kom att styra Japan till 1952. Ockupationsmakten genomförde ett antal svepande reformer såsom en jordreform, ett nytt utbildningssystem, en mer decentraliserad förvaltning samt införde fackförbund och strejkrättigheter. Vidare antogs ny konstitution och en nedmontering av de stora koncernerna, zaibutsu, inleddes. Med bakgrund av det kalla kriget lades 1948 politiken om. Utrensning av krigsförbrytare stoppades, de offentliganställda förbjöds att strejka, kommunister rensades ut och en rationaliseringsplan antogs. Nedmonteringen av storkoncernerna avbröts. Rationaliseringsplanen, tillsammans med den ekonomiska injektion i form av varuefterfrågan som Koreakriget skapade, gjorde att ekonomin återigen började snurra ordentligt. I september 1951 undertecknade Japan ett fredsavtal med samtliga berörda nationer, förutom med Sovjet och Kina, samt ingick ett säkerhetsavtal med USA. I början av 1950-talet var Japan fortfarande ett relativt fattigt land och hälften av japanerna arbetade med jordbruk och fiske. Till slutet av 1950-talet hade Japan rationaliserat sin industri genom ett nära samarbete mellan stat och näringsliv och med amerikansk hjälp skaffat den senaste teknologin. Under 1950-talet blev Japan en ledande stålproducent och omkring 1960 hade landet blivit världens största skeppsbyggnadsnation. Nya varor såsom transistorradio och andra konsumentprodukter hade börjat tillverkas. Den genomsnittliga årliga tillväxten under 1950-talet var ca 8 %.¹⁸

¹⁷ Mah 1972, s. 123; Östling 2014, s. 948; Mitcham 2005, s. 45, 52, 54; Srinivasan, T. N., Lin, Justin Yifu & Sung, Yun-Wing, *Agriculture and trade in China and India: policies and performance since 1950*, ICS Press, San Francisco, Calif., 1994, s. 10-11, 114-115; Dikötter, Frank, *Mao och den stora svälten*, Historiska media, Lund, 2012, s. 19, 87, 96, 124-125.

¹⁸ Östling 2014, s. 940, 944-945; Ottosson, Ingemar & Ekholm, Thomas, *Japans historia*, Historiska media, Lund, 2007, s. 297, 299-300, 302-307; Schön 2014, s. 321; Allinson 1997, s. 53, 77, 92-93, 99.

3. Institutionella förutsättningar

3.1 Globalt

Under slutskedet av andra världskriget lades grunden för flera av de institutioner som kom att vara basen för den internationella handeln efter kriget. Ett internationellt betalningssystem skapades där deltagande valutor kopplades med en fast kurs gentemot dollarn som i sin tur var inlösningsbar mot guld. För att stötta systemet inrättades IMF (International Monetary Fund), Internationella valutafonden, som skulle stötta länder vid tillfälliga betalningsproblem och IBRD (International Bank for Reconstruction and Development), Världsbanken, som skulle ge lån för att stötta ett lands utveckling. Ett internationellt tullavtal, s.k. GATT, tecknades som innebar ett första steg till att sänka och reglera handel och tullar. Sovjetunionen och öststaterna kom inte att delta i ovanstående samarbete utan bildade istället en gemensam handelsorganisation COMECON (The Council for Mutual Economic Assistance). Även Finland hade ett nära samarbete med COMECON.¹⁹

I april 1948 skapades organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete, OEEC, vars syfte var att åstadkomma sunda ekonomiska förhållanden i Europa genom ekonomiskt samarbete. Såsom sin första huvuduppgift skulle organisationen utarbeta och genomföra ett gemensamt europeiskt återuppbyggnadsprogram, till vars stöd amerikanskt bidrag ställts i utsikt enligt den s.k. Marshallplanen. I OEEC deltog 17 västeuropeiska länder inklusive Sverige. Även om Marshallhjälpen var i förgrunden de första åren, kom organisationen att spela en viktig roll för att utveckla det ekonomiska samarbetet och den 1 juli 1950 inrättades den europeiska betalningsunionen, EPU. EPU innebar att deltagande valutor blev konvertibla genom att de avräknades mot varandra inom ramen för fonden enligt en speciellt fastställd mekanism. Valutorna inom EPU blev dock inte konvertibla mot dollarn. Ett hårdvalutablock med dollarn och ett mjukvalutablock med pundet som huvudvaluta blev därför följderna. Detta kom att påverka handelsmönstren under 1950-talet. Först 1958 blev pundet och övriga valutor inom EPU konvertibla mot dollarn. OECC reformerades 1961 och omvandlades till dagens OECD.²⁰

¹⁹ Ahlström Göran & Karlsson Benny, *Vägval i valutafrågan: Sverige och Bretton Woods*, 1. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006, s. 52, 54, 57-58.

²⁰ *Svensk handelspolitik: en sammanställning av viktigare element i den svenska handelspolitiken under efterkrigstiden*, Fritzes hovbokh. [distributör], Stockholm, 1952, s. 14-18; Ahlström & Karlsson 2006, s. 59-61.

3.2 Sverige

I en skrift från utrikesdepartementet 1952 framgår att målet för handelspolitiken var att underlätta största möjliga export av svenska varor, Exporten skulle under rådande internationella valutaförhållanden ha en sådan länderinriktning, att inkomsterna kunde användas till att finansiera importen av försörjningsviktiga varor, inte minst bränsle, från de inköpskällor som stod till buds. Det gällde att skapa tillräckliga exportinkomster i dollarvaluta för att finansiera den nödvändiga importen från dollarområdet.²¹

De instrument/institutionella ramverk som Sverige hade att styra handelspolitiken inom var, dels samarbetet inom internationella organisationer framförallt OEEC och GATT, dels att upprätta bilaterala handelsavtal. Importen och exporten, och dess påverkan på försörjningsläget respektive valutan, styrdes genom ett system med export och importlicenser. Sverige anslöt sig till GATT 1950 respektive Internationella Valutafonden och Världsbanken 1951. Bilaterala avtal fanns med de viktigaste handelspartnerna och dess viktigaste funktion var att reglera handeln med de varor som stod under importkontroll, men också bilda ramen för ömsesidiga utfästelser om exportlicenser och leveranser av försörjningsviktiga varor.²² Licenserna styrdes och utfärdades av en speciell byrå inom Statens Handels och Industrikommission (SHI), vars uppgifter senare togs över av Kommerskollegium och Statens handelslicensnämnd. Kommissionsväsendet som skapades i samband med världskrigen, arbetade i nära samarbete med andra myndigheter och näringslivet, för att samordna den praktiska politiken. Inom OEEC frisläppte successivt under 1950-talet större delen av varorna från licenstvång. Även gentemot andra länder såsom t.ex. Japan blev successivt licenserna för många varor automatiskt godkända. Licenskravet kvarhölls längst för de varugrupper som man ville skydda av försörjningstekniska skäl t.ex. inom jordbruket och textilindustrin samt varor från dollarområdet.²³

3.3 Kina

Ett av huvudmålen för Kinas handelspolicy var att stärka landets ekonomiska oberoende och statens självständighet samt att skydda den inhemska industrin och jordbruket från imperialistländernas ekonomiska aggression. Policyn gick också ut på att stödja utvecklingen

²¹ *Svensk handelspolitik 1952*, s. 75-77.

²² *Svensk handelspolitik 1952*, s. 8-11, 15, 25.

²³ PM från Industrikommissionen 28 november 1949, UD1-HP 2946; PM UD Craaford 31 januari 1956, UD2-H114/263; PM Kommerskollegium 23 mars 1959, UD2-H114/266.

av Kinas industri, framförallt den tunga industrin. För att garantera implementeringen av landets industrialiseringsprogram och det importbehov som detta medförde var det nödvändigt att exportera för att finansieras importen. Landet skulle också bli självförsörjande. Staten hade monopol på utrikeshandeln. 1952 inrättades ett Utrikeshandelsministerium som bestod av bl.a. Import- och Exportbyråerna. Under ministeriet verkade ett antal statliga handelsorganisationer, som skötte både importen och exporten uppdelat på olika varugrupper. För all import och export behövdes licenser som utfärdades inom ministeriet. Dessa organisationer arbetade med centrala inköps- och exportplaner. Handeln skedde huvudsakligen inom ramen för bilaterala avtal där Kina försökte uppnå balans i handeln och/eller såsom en direkt kompensationsaffär. Den begränsade handeln med väst skedde i västlandets valuta eller pund. Kina var inte medlem i COMCOM men deltog 1950-1961 i organisationens möten.²⁴

3.4 Japan

Den japanska regeringen lade tidigt planer för att i återuppbyggnaden, när den omedelbara livsmedelsförsörjningen hade säkrats, att fokusera på fyra strategiska industrier. Kol för energiförsörjningen, stål som kritisk insatsvara, skeppsbyggnad för att återigen ha en kommersiell fartygsflotta, underlätta handeln och öka exportintäkterna samt den kemiska industrin för att producera gödningsämnen och öka jordbrukets produktivitet. I bakgrunds avsnittet har framgått att SCAP ändrade de övergripande institutionella förutsättningarna inom ett antal områden under andra hälften av 1940-talet och 1949 inrättade det mäktiga industri och handelsdepartementet, MITI, som kom att få en stor betydelse för utvecklingen av Japans handel och industri. MITI hade en nyckelroll i det nära samarbete mellan stat och näringsliv som upprättades och var pådrivande för att modernisera Japans industri. MITI kontrollerade allokeringen av såväl utländsk valuta såväl som importerad teknologi. All import och export krävde licenser, vilket inledningsvis styrdes av SCAP och därefter av MITI. Kvoter och därmed tillhörande licenser för vissa varugrupper reglerades i bilaterala avtal. Japan blev medlem av den Internationella valutafonden och Världsbanken 1952 och GATT 1955. Japan var under 1950-talet en av Världsbankens största långgivare.²⁵ Successivt kom dessa licenskvoter att få en mindre betydelse.²⁶

²⁴ Mah 1972, s. 1-7, 59-60; Srinivasan 1994, s. 109-110.

²⁵ Allinson 1997, s. 78; Caprio & Yoneyuki 2007, s. 205, 223-224.

²⁶ PM UD Ripa 5 januari 1955, BET-F1c/65.

4. Handeln med Kina

4.1 Handelns omfattning

Sveriges handel och handelsbalans med Kina

Tabell 4.1 Sveriges handel med Kina under 1950-talet (M SEK)

År/ (MSEK)	1949	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61
Imp. från Kina	6,4	23,9	34,8	4,3	8,5	8,6	12,1	13,2	16,1	19,8	28,0	30,7	22,1
Exp. till Kina	24,5	20,2	5,3	3,2	14,2	3,7	9,1	31,4	139,8	91,3	75,1	68,6	39,1
Handelsbalans	18,1	-3,7	-29,5	-1,1	5,7	-4,9	-3,0	18,2	123,7	71,5	47,1	37,9	17

Källa är SOS årliga handelsstatistik. För mer detaljer se Bilaga 1. Beloppen ovan avser löpande priser. I övriga tabeller använder jag prisomräknade belopp. När jag kommenterar enskilda års siffror i textdelen avser dessa dock alltid siffror i löpande priser.

Sveriges handel med Kina var relativt låg under de första inledande åren efter kommunisternas övertagande. I samband med de handelshinder som sattes upp som följd av Koreakriget, vilka kommer att utvecklas i kommande avsnitt, kollapsade handeln mer eller mindre fullständigt under ett antal år. Handeln och då framförallt exporten återhämtade sig under den senare delen av 1950-talet för att återigen vika när följderna av Kinas besvärliga läge i samband med brytningen med Sovjet och hungersnöden slog igenom kring decennium skiftet. Under andra halvan av 1950-talet visade handeln på ett stort överskott från svensk sida.

Specifikation av importen från Kina

Tabell 4.2 Sverige import från Kina under 1950-talet (tusen SEK)

Årtal	1922	1949	1950	1952	1955	1959	1961	2013
Import i 1950 års priser		7 200	23 991	3 203	9 966	23 513	18 264	
- varav Livsmedel, matolja		64 %	82 %	87 %	72 %	13 %	18 %	
- varav Järn, stål, metaller, malmer		23 %	6 %	0 %	7 %	17 %	17 %	
- varav Hudar, bomull, ylle, kläder		6 %	7 %	7 %	16 %	50 %	46 %	
- varav Maskinvaror, fartyg, instrument		0 %	1 %	0 %	0 %	0 %	0 %	
Andel av Sveriges totala import i %	0,08%	0,15%	0,39%	0,05 %	0,12 %	0,22 %	0,15 %	4,95%

Källa är SOS årliga handelsstatistik. För mer detaljer se Bilaga 1.

Sveriges import från Kina 1949 var 0,15 % av Sveriges totala import vilket var samma nivå som den låg på under 1961. Däremellan varierade den något men importen från Kina låg

under hela perioden på en låg nivå framförallt under de år som handelshindren till följd av Koreakriget var som starkast. Under första delen av 1950-talet dominerade livsmedel mm t.ex. i form av matolja importen medan i slutet av perioden hade något mer bearbetade produkter i form av kläder och tyger ökat i andel. Även t.ex. råvaror som volframmalm (som används för att producera verktyg i hårdmetall) ingick under vissa år i importen.

För att läsaren skall få ett visst perspektiv på handelns omfattning under 1950-talet både jämfört med historiska siffror men också med nutida siffror har jag som referens lagt in åren 1922 respektive 2013 i denna och i nästa tabell.

Specifikation av exporten till Kina

Tabell 4.3 Sverige export till Kina under 1950-talet (tusen SEK)

Årtal	1922	1949	1950	1952	1955	1959	1961	2013
Export i 1950 års priser		26 300	20 220	2 086	6 815	57 335	28 778	
- varav Järn, stål, metaller, malmer		7 %	16 %	14 %	14 %	43 %	27 %	
- varav Papper och pappersmassa		81 %	61 %	45 %	2 %	6 %	37 %	
- varav Maskinvaror, fartyg, instrument		6 %	15 %	36 %	32 %	37 %	27 %	
Andel av Sveriges totala export i %	0,60%	0,58 %	0,35 %	0,04 %	0,10 %	0,66 %	0,28 %	4,0%

Källa är SOS årliga handelsstatistik. För mer detaljer se Bilaga 1

Exporten till Kina låg 1949 på 0,58 % av Sveriges totala export och minskade sedan successivt som relativ andel med undantag av perioden 1957-1959. Under några år under första halvan av 1950-talet upphörde nästan Sveriges export till Kina till följd av handelshinder. Exporten började återhämta sig 1956 och låg under åren 1957-1960 på en hög nivå för att 1961 åter kraftigt minska till följd av Kinas svårigheter. Under många år var papper och pappersmassa den största varugruppen som exporterades. Framförallt under några år i slutet av 1950-talet var dock maskinvaror den klart största exportvaran. År 1957 exporterades t.ex. en stor order avseende maskiner för gruvsdrift (bergborr utrustning).

4.2 Omvärldshändelsers och andra händelsers påverkan

Under perioden var det framförallt tre större händelser som påverkade Kina och dess relation med omgivningen. Inledningsvis innebar kommunisternas övertagande att landet för första gången sedan kejsartiden fick en regering som kontrollerade hela fastlandet men också att

många av de institutionella spelreglerna förändrades. Kinas nära relationer med östblocket och dess aktiva deltagande i Koreakriget gjorde att det blev utsatt för ekonomiska sanktioner från västvärlden. I slutet av 1950-talet innebar konsekvenserna av det stora språnget och Kinas brytning med Sovjet att Kina gick in i en svår och omtumlande period. Jag har därför valt att separat beskriva handelsförutsättningarna under dessa tre perioder.

Kommunisternas övertagande

I mars 1949, ett halvår innan utropandet av den nya folkrepubliken, spekulerades i ett brev från UD till Exportföreningen, dels om huruvida Kina skulle komma att sönderfalla i flera riken och dels om de kommande affärsförutsättningarna. Kommer USA att stödja den nya regimen med lån? Avslutningsvis konstaterades att i början kommer säkert en hel del affärer att göras men framtiden var osäker då kommunisterna var allmänt främlingsfientliga och negativt inställda till Västeuropa. Samma månad konstaterades att kommunisterna i de s.k. befriade områdena var angelägna att ta upp handelsförbindelser med utlandet men att det huvudsakligen måste ske som byteshandel (kompensationsaffärer). För att bedriva handel måste utländska firmor ansöka om ett tillstånd. I juni 1949 anmälde Exportföreningen att intresse fanns bland föreningens medlemmar för att återuppta verksamheten i de befriade områdena och önskade fortsatt information om förhållandena. SKF skrev i januari 1950 att lagret hos deras dotterbolag i Shanghai var slut och man önskade få en exportlicens från svenska myndigheter för leverans av kullager. UD rapporterade i mars 1950 att nationalistregimens blockad av Kinas kust, vilket helt hindrade sjöfarten till Shanghai, gjorde att möjligheterna för svensk export till Kina fortfarande var begränsad. Huvuddelen av exporten gick via Hong Kong eller Tientsin. Det var inga svårigheter att erhålla importlicens för de företag som hade tillgång till utländsk valuta (t.ex. via svarta marknaden) vilket dock blev allt färre företag som hade.²⁷

I maj, juni och juli 1950 fokuserades diskussionerna på kommande affärer och huruvida det krävdes ett handelsavtal eller inte. Från svensk sida fanns en önskan om att säkra kritiska varor som t.ex. volfram (används t.ex. vid framställning av verktyg i hårdmetall). Det konstaterades dock från kinesisk sida att produktionen av volfram redan var kontrakterad vilket den nyutnämnde svenska ambassadören såg mer som en politisk än en kommersiell

²⁷Brev från UD till Exportföreningen 7 mars 1949, BEP-F1c/1; Beskickningen till utrikesministern 25 mars 1949, BEP-F1c/1; Brev från Exportföreningen till UD, 10 juni 1949, BEP-F1c/1; Brev från SKF till UD 27 januari 1950, UD1-HP 2956; Beskickningen till utrikesministern 27 mars 1950; UD1-HP 2955.

fråga. Från kinesisk sida framfördes att importen koncentrerades till maskinvaror och att konsumtionsvaror som papper inte importerades. Ambassadören pekade på möjligheterna att t.ex. importera kullager från svensk sida. Ambassadören konstaterade också att det försprång som svenska affärsmän utgick ifrån att Sverige erhållit genom erkännandet av Kina var svårt att förverkliga då myndigheterna inte ville köpa konsumtionsvaror och debiterade överpriser på sina exportvaror. Under hösten 1950 märktes en förändring i inställningen från svenska myndigheter trots att affärsmöjligheterna hade ökat. Både Ekmans och SKF klagade på svårigheten att erhålla exportlicenser från svensk sida för t.ex. kullager och stålprodukter. Nu var det andra omvärldshändelser som hade börjat påverka affärerna.²⁸

Koreakriget/ ekonomiska sanktioner från väst

I februari 1950 tecknades ett trettioårigt vänskaps och handelsavtal med Sovjetunionen. Såsom följd av detta införde USA redan i mars 1950 samma handelsrestriktioner gentemot Kina såsom landet redan tillämpade mot de östeuropeiska länderna. Under 1949/1950 hade USA tillsammans med 14 andra NATO medlemmar bildat COCOM en kommitté som administrerade handelsrestriktioner mot öst. I juli 1950 gick övriga länder i COCOM med på att inkludera Kina bland de länder som omfattades av restriktioner. Under oktober 1950 ingrep Kina i Koreakriget och den 30 januari 1951 antogs ett amerikanskt sanktionsförslag mot Kina i FN. Sanktionerna utökades nu och inom COCOM inrättades speciella Kina listor som omfattade fler varor. Den 18 maj 1951 fastställde FN listor på de varor som omfattades av sanktionen.²⁹

Efter utbrottet av Koreakriget i juni 1950 ökades gradvis trycket från västländerna att Sverige skulle medverka i västermakternas embargo av strategiska varor till östblocket. Parallellt med detta ställde USA och Storbritannien hinder i vägen för export av krigsmaterial till Sverige. Från våren 1951 förändrades den svenska politiken i hemlighet i alltmera västvänlig riktning. För att dölja avstegen från strikt neutralitetspolitik ingick man från svensk sida hemliga överenskommelser med USA. I juni 1951 ingicks en hemlig överenskommelse med USA om att delta i de ekonomiska sanktionerna mot öst. Under 1952 ingicks ett formellt avtal med USA som öppnade vägen för önskad import av krigsmaterial till Sverige. Avtalet hemlighölls

²⁸ Björck till Belfrage 19 maj 1950, UD1-HP 2955; Beskickningen till Belfrage 19 juni 1950, UD1-HP 2956; Björck till Belfrage 8 juli 1950, UD1-HP 2956; Brev från Ekmans (på Svenska Handelskammaren i Shanghais uppdrag) till UD 21 september 1950, UD1-HP 2956; Brev från SKF till UD 4 november 1950, UD1-HP 2956.

²⁹ Mitcham 2005, s. 5; Holmström 1972, s. 214-215, 225; Karlsson, *Handelspolitik eller politisk handling*, 1992, s. 161-164.

till 1954.³⁰ Sverige lade ned sin röst vid de båda omröstningarna kring sanktioner i FN men i en röstförklaring i samband med omröstningen i maj 1951 konstaterade Sverige att ingen export av strategiska varor hade skett till Kina från Sverige och att Sverige sedan 1935 hade en strikt lagstiftning som kontrollerade exporten av strategiska varor. I ett UD PM från juni 1951 framgick att SHI under senare delen av 1950 och i första kvartalet 1951 fört en mycket restriktiv exportlicenspolitik. Ansökningar hade avslagits både med embargolistan som referens men även av försörjningsmässiga skäl. Definitionen på krigsmaterial innefattade numer också maskiner och verktygsutrustning som kunde användas för att framställa krigsmaterial. Export av andra strategiska varor medgavs inte heller. Även licens för varor som kunde ha en försörjningsmässig betydelse för Sverige skulle strängt prövas. I december 1950 återkallade kinesiska myndigheter alla gällande licenser, framöver skulle i princip endast olika typer av kompensationsaffärer tillåtas.³¹ Denna restriktiva politik och kravet på kompensationsaffärer kom att innebära att handeln med Kina under de kommande åren hölls på en mycket låg nivå. Exempel på kombinationsaffär var en affär på 10 Mkr 1952, via SUKAB, där import av livsmedel mm kompenserades av export av papper, verktyg, cyklar och svetstråd. SHI ställde sig positiv till affären men medgav ej tillstånd för svetstråd och behövde detaljanalyserna en del av de övriga posterna.³²

Koreakriget kom att avslutas med ett vapenstillestånd 27 juli 1953. Handelsrestriktionerna mot Kina kom dock att pågå under en betydligt längre period. I USA:s fall började de inte lättas på förrän under 1960 och 1970-talen. Övriga västländer inom COCOM började 1954 att diskutera en minskning av sanktionslistan. Det var dock först i maj 1957 som restriktionerna reducerades till samma som tillämpades mot Sovjetunionen. I litteraturen framgår att vissa sanktionerade varor köpta i COCOM länderna exporterades till Kina via t.ex. Sverige och Schweiz. Jag har dock inte hittat något direkt belägg i den dokumentation som jag har gått igenom, för att det från svensk sida skulle vara fallet, utan snarare kommentarer att Sverige vid beviljande av licenser hade en snävare tolkning än t.ex. Schweiz eller Finland.³³ Från 1955 kan man dock märka en ändrad syn kring handeln med Kina. I ett telegram inom UD 1955 konstaterades att vad angick Sveriges export till Kina gjordes ingen åtskillnad i

³⁰ Nilson 1994, s. 90-91.

³¹ Hammarström till utrikesministern 9 maj 1951, UD1-HP 2956; PM inom UD med bilagor 15 juni 1951, UD1-HP 2956.

³² Skrivelse från SHI till SUKAB 10e januari 1952, UD1-HP 2956, SUKAB:s uppgift var att bistå svenska företag vid genomförande av motköpsaffärer och liknande transaktioner.

³³ Mitcham 2005, s. 12, 26; Brev från Ekmans till UD 5 mars 1951, UD1-HP 2956; Hammarskjöld till von Platen 29 december 1954, UD2-H114/274.

förhållande till övriga öststater. Beträffande västmakternas speciella embargo politik mot Kina föreföll den lika omotiverad som att skilja på Polen och Sovjet, vilken inte accepterades av UD.³⁴

Framförallt USA:s inställning till Kina kom dock att påverka svenska företag under en längre period. I november 1952 meddelade Ostasiatiska kompaniet att de övervägde att återuppta regelbunden linjetrafik till Shanghai. UD avrådde starkt från att göra detta då risken för negativ publicitet i USA var stor. I mars 1953 diskuterades frågan om transport av strategiska varor till Kina på svenska fartyg. För att få bunkra olja i Storbritannien var Ostasiatiska kompaniet tvunget att redogöra för att lastmanifestet inte innehöll några sådana varor. I juni 1956 lyfte Broströms rederi ut last från New York som skulle till Hong Kong då det misstänktes vara varor som inte fick exporteras vidare till Kina.³⁵ SAS framförde i oktober 1958 att man eventuellt ville sälja sex äldre DC 6:or till Kina bl.a. därför att man önskade erhålla trafikrättigheter i Kina. Av rena anständighetsskäl ansåg UD att det var ofrånkomligt att inte konsultera det amerikanska UD, även om plan äldre än två år inte längre stod på COCOM:s embargo lista (vid detta tillfälle tillämpade USA fortsatt ett totalt handelsembargo med Kina). Till slut bestämde sig SAS för att avstå från affären, av rädsla för att skada kommersiellt- finansiella intressen med USA.³⁶ I november 1958 skrev Volvos VD till UD och frågade om deras bedömning huruvida det skulle vara möjligt att få USA:s ”medgivande” att sälja fordon till Kina. UD såg inga formell skäl till att förfrågan inte skulle kunna tas upp, men Sveriges ambassad i USA avrådde bl.a. med hänsyn till situationen i Formosa sundet. I mars 1959 konstaterade Volvo att tiden inte var mogen för en framstöt från Volvos sida. Bolaget var beroende dels av import från USA dels av den amerikanska marknaden.³⁷

Stora språnget/ Kinas brytning med Sovjetunionen

Stora språnget kan indelas i två faser dels den första perioden fram tills första delen av 1960 då den omfattande industrisatsningen innebar höga handelsvolymmer (1959 var toppåret) och från mitten av 1960 då brytningen med Sovjet och hungerkatastrofen gjorde situationen allt mer akut. Sverige hade en bra utgångsposition 1957-58 med ett nytt handelsavtal (se

³⁴ Telegram, godkänt av excellensen, Belfrage till ambassaden i London, UD 5 maj 1955, UD2-H114/274.

³⁵ PM UD Belfrage 10 november 1952, UD1-HP2956; PM UD Grauers 25 mars 1953, UD2-H63/4; Brandel till von Platen 27 juni 1956, UD2-H114/274.

³⁶ Ambassaden i USA till Åström 16 oktober 1958, UD2-H114/275; PM inom UD 7 november 1958, UD2-H114/275; PM UD Colliander 24 november 1958, UD2-H114/275.

³⁷ Brev från Volvo till UD 27 november 1958, UD2-H114/275; von Sydow till Jarring 5 december 1958, UD2-H114/275; Brev från von Sydow till Volvos VD 24 februari 1959, UD2-H114/275; Brev från Volvos VD till UD 12 mars 1959, UD2-H114/275.

kommande avsnitt). 1957 visade Sverige den högsta exporten till Kina under hela perioden. Den totala handelsvolymen med Kina låg på ungefär samma nivå 1958-1960 för att kraftigt minska 1961. I mars 1958 konstaterades i en UD rapport att det var en strid ström av svenska affärsmän på plats i Kina för att göra affärer. Vissa svårigheter fanns dock då kineserna inte var förtjusta i det stora handelsunderskottet med Sverige. Frågan om rena kompensationsaffärer togs upp vilket Sverige dock inte var speciellt intresserad av. I augusti 1958 rapporterade ambassaden att Kina upplevde början på det största materiella uppsvinget i sin historia men på bekostnad av andra värden.³⁸ I ett samtal med Kinas handelsattaché i Sverige december 1960 framfördes att Kina var mycket intresserad av att öka importen av svenska produkter såsom kullager, massa och vissa kapitalvaror men att man också vill öka textilimporten till Sverige. I februari 1961 framgick i UD:s rapportering, att successivt under andra halvåret 1960 hade det i den kinesiska pressen och av tal på nationaldagen framgått, att Kina hade drabbats av allvarliga naturkatastrofer men tack vare folkkommunerna och det kinesiska folkets heroiska kamp hade förlusterna väsentligt kunnat reduceras. I ambassadens rapport spekulerades det dock om även andra orsaker till den dåliga skörden. I april 1961 rapporterades det om stor matbrist i Peking och att alla byggprojekt sedan några månader tillbaka stod stilla. I november 1961 citerades uttalande från politiska ledare där det framgick att landets situation inte var speciellt god, och inom UD diskuterades om svenska exportkrediter kunde ställas till Kinas förfogande. Slutsatsen man kan dra är att det först var i ett mycket sent skede som omvärlden blev varse om den allmänna situationen i Kina. I källmaterialet har jag inte hittat något speciellt material som specifikt berör de ekonomiska konsekvenserna av tillbakadragandet av Sovjets experter och stöd.³⁹ Intressant att notera är att inrikesminister Rune Johansson i början av 1962 besökte Kina. I en svensk pressartikel citerades ministern säga att han inte såg några spår av svält men hög industriell aktivitet.⁴⁰

4.3 Påverkan av institutionella förutsättningar

Jag har delat upp analysen i tre delar handelsavtal, licens/valuta och slutligen andra spelregler som myndigheter satte upp.

³⁸ Böök till Malmaeus 29 maj 1958, BEP-F1c/14; Malmaeus till Böök 26 juni 1958, BEP-F1c/14; Thernell till utrikesministern 20 augusti 1958, BEP-F1d/36.

³⁹ PM UD Huldtgren 9 december 1960, BEP-F1c/14; Beskickningen till utrikesministern 12 februari 1961, BEP-F1d/38; Beskickningen till utrikesministern 4 april 1961, BEP-F1d/38; Öberg till von Sydow 24 november 1961, UD2-H114/275; von Sydow till Öberg 15 december 1961, UD2-H114/275.

⁴⁰ Svensk pressartikel från mars 1962 funnen i UD:s arkiv BEP-F1d/39. Tidningens namn framgår inte av min kopia.

Handelsavtal

Sverige ingick med Kina 1847 ett freds-, vänskaps- och handelstraktat, 1908 ett vänskaps-handels- och sjöfartstraktat, 1928 ett tulltraktat samt 1945 ett traktat angående uppgivande av Sveriges extraterritoriella rättigheter och reglering av därmed sammanhängande spörsmål. I traktatet från 1945 stadgades att sex månader efter upphörande av de pågående fientligheterna skall diskussioner om ett nytt traktat tas upp. Diskussion om ett sådant avtal fördes kortfattat under 1947/1948 men slutfördes aldrig. Den nya folkrepubliken betraktade sig som en ny stat och erkände aldrig dessa avtal.⁴¹

I ett möte med representanter för chefen för Kinas handelsorganisation januari 1955, framfördes från kinesisk sida önskemål om ett handelsavtal, där det klart framgick vad Sverige var berett att licensera och sälja till Kina. Referens gjordes till handelsavtalet med Finland där sådana frågor hade retts ut. UD ställde sig successivt under 1955 positiv till tanken på ett handelsavtal och i december 1955 lämnades ett avtalsutkast med indikativa varulistor över till Kina.⁴² I avtalsförhandlingarna som drog ut avsevärt i tid, huvudsakligen på grund av hanteringen på den kinesiska sidan, försökte Sverige bl.a. säkra kritiska metaller såsom volframmalm, nickel och kvicksilver medan kineserna ville ha höga kvoter för textilimport till Sverige. Under tiden som förhandlingarna pågick planerade Exportföreningen att sända en handelsdelegation till Kina. På grund av rädsla för att väcka ont blod i vissa amerikanska kretsar tog föreningens styrelse beslut att endast sända en mindre delegation. När väl avtalet var klart september 1957 kontaktades direkt de amerikanska och brittiska ambassaderna som fick budskapet att avtalet inte innebar någon ändring i Sveriges hittills tillämpade exportlicenspolicy. Avtalet som trädde i kraft i slutet av 1957 innehöll endast indikativa varulistor utan belopp och kvantiteter. Importlistan innehöll kläder, matprodukter, kemikalier och vissa mineralier (dock ej volfram). Exporten utgjordes av skogsprodukter, maskin och industri utrustning, järn/stål, kemikalier, sjukhusutrustning mm. Parterna hade rätt att ta hänsyn till försörjningsläge, mest gynnade nations konceptet skulle tillämpas avseende tullsatser, licensfrågor skulle välvilligt behandlas och handeln skulle inte vara diskriminerande jämfört mot andra länder. Betalning skulle ske i svenska kronor eller i annan

⁴¹ UD PM odaterat 1947/1948 funnen i UD:s arkiv BEP-F1c/12 om tidigare avtal; Wistrand till Lundberg 9 mars 1955, BEP-F1c/13. I dokumentationen finns det olika uppgifter om avtal ingicks 1945 och/eller 1948. Jag har dock valt att tolka underlaget så att avtal ingick 1945 men att avtalsdiskussionerna 1947/48 inte ledde till något avtal. Detta pekar även information i ett telegram från von Platen 6 mars 1955 på (UD2-H114/274).

⁴² PM UD af Geijerstam 24 jan 1955, UD2-H114/274; PM inom UD 30 december 1955, UD2-H114/274.

acceptabel valuta t.ex. pund.⁴³ Avtalet innebar direkt och indirekt att handelsvolymen mellan Sverige och Kina ökade avsevärt från 1957 och några år framåt.

Licens/valuta

Licensgivningen var det främsta instrumentet myndigheterna hade för att styra och godkänna vilka varor som man i slutändan ville importera/ exportera och för att styra användningen av utländsk valuta som var en bristvara under hela perioden. I dokumentationen i UD:s arkiv kring Kina är det framförallt Sveriges licensgivning som diskuterades (till skillnad från i fallet Japan som vi skall se i nästa avsnitt). Inledningsvis, fokuserades visserligen på Kinas begränsade tillgång till valuta, som gjorde att de styrde licensgivningen till kompensationsaffärer, men därefter var det Sverige som stod i fokus. Från senare delen av 1950 och framåt blev Sveriges licensgivning mycket restriktiv. I mars 1951 klagade handelshuset Ekman på att Sverige i praktiken tillgrip strängare restriktioner gentemot Kina än något annat land i Europa, och att inga som helt exportlicenser kunde påräknas från Sverige. I ett internt PM i februari 1953 lyfte Ekman fram att det var nödvändigt att först säkra exportlicenser från myndigheterna i Sverige, inga klausuler med ”reservation för godkännande” accepterades av de kinesiska myndigheterna. Detta gör att man långt i förväg måste övertyga myndigheterna i Kina att det var möjligt att erhålla exportlicens från Sverige. Ovissheten av tolkningen av begreppet strategiska produkter skapade också stora svårigheter. Det var för den enskilda affärsmannen mycket svårt att veta om exportlicens i slutändan skulle medges eller inte. De kinesiska myndigheterna önskade därför ett förtydligande av vilka produkter som Sverige var beredd att sälja.⁴⁴

Efter det att handelsavtalet med Kina hade ingåtts var det snarare den svenska begränsningen av importlicenser för textilvaror från Kina till Sverige som kom i fokus. Detta återkom regelbundet i diskussionerna mellan svenska och kinesiska myndigheter. I maj 1958 klagade Kinas handelsråd på att flera ansökningar om licenser även på små belopp hade avslagits och att Kina kände sig diskriminerat mot andra länder. I sitt svar framhöll UD att man hade större förpliktelser mot OEEC länderna än andra länder. Frågan var återigen uppe 1959 och då diskuterades inom UD vissa ansökningar som avsåg textilvaror som var speciellt känsliga mot

⁴³Riksbanken till UD Bök 9 juli 1956, UD2-H114/275; von Platen till Bök 10 oktober 1956, UD2-H114/275; Brev från Exportföreningen till UD 12 januari 1957, UD2-H114/275; Telegram inom UD 2 oktober 1957, UD2-H114/275; Pressmeddelande 3 oktober 1957, UD2-H114/275; PM UD von Oelreich 3 december 1957, UD2-H114/275; Bemyndigande till beskickningen 10 januari 1958, UD2- H114/275.

⁴⁴Brev från Ekman till UD den 5 mars 1951, UD1-HP 2956; Internt PM Ekman 10 februari 1953, UD2-H 114/274; PM UD af Geijerstam 24 januari 1955, UD2- H114/274.

bakgrunden av den svenska textilindustrins krisläge. De kinesiska representanterna pekade på att Kinas export till Sverige av textilvaror endast uppgick till ca 10 % av Japans motsvarande export till Sverige. Argumentet återkom i slutet av 1960, Kina ville att Sverige skulle avskaffa de inskränkningar som ännu drabbade den kinesiska exporten av textilvaror, importen av dessa varor utgjorde en försvinnande liten del av Sveriges totala textilimport.⁴⁵

Övriga spelregler

Vi har ovan sett hur omvärldshändelser och handelsavtal påverkade de institutionella spelreglerna genom att styra hur licensgivningen tillämpades. Även andra spelregler påverkade förutsättningarna för handeln. Den nya folkrepubliken hade redan från början en negativ inställning till lokala företag som ägdes av utlänningar speciellt gällde detta utländska handelshus. Kineserna önskade istället att göra direktaffärer med representanterna från företagens hemmakontor. Genom att styra tillgången av råvaror och valuta tvingades de flesta utländska företagen att successivt avveckla sin lokala verksamhet i Kina under 1950-talet. 1952 tog Storbritannien ett beslut om att alla brittiska tillgångar i Kina skulle överlämnas till kineserna mot att samtliga briter fick utresetillstånd från Kina. Av dokumentationen framgår att SKF tvingades likvidera sitt bolag i Kina, liksom att Elof Hansson avvecklade sin lokala verksamhet i regionen.⁴⁶ 1961 tog Ekman Foreign Agency, som var Sveriges sista lokala representant i Kina, beslutet att avveckla sin verksamhet. Samtidigt konstaterade UD att samtliga kvarvarande utländska företag, förutom två brittiska banker, nu var under likvidation. Likvidationen var ofta en utdragen press och Kina använde behovet av utresetillstånd för att framtvinga ”frivilliga överenskommelser” kring avvecklingen. I Ekmans fall fick man inte tillstånd till att föra ut kvarvarande tillgångar ur Kina utan medlen stod inne på ett konto i Bank of China och användes bl.a. till att finansiera kostnader för svenska studenters vistelse i Kina.⁴⁷

4.4 Svenska företags agerande

De svenska företagen som inte hade kunnat driva någon eller mycket begränsad verksamhet under krigsåren var snabbt ute och önskade återuppta verksamheten i Kina. Huvuddelen av

⁴⁵Lewenhaupt till Böök 13 maj 1958, BEP-F1c/114; PM UD Ros 3 januari 1959, UD2-H114/275; PM UD Granstedt 17 mars 1959, UD2-H114/275; PM UD Huldtgren 9 december 1960, BEP-F1c/114.

⁴⁶Beskickningen till UD 5 december 1950, UD1-HP 2956; Béve till utrikesministern 18 mars 1952, UD1-HP 2956; Brev från ASSAB till UD 31 augusti 1951, UD1-HP 2956; Brandel till von Platen 2 juni 1956, BEP-F1c/13; Brev från SKF till UD 15 augusti 1956, UD2-H114/274.

⁴⁷Beskickningen till Kellberg 20 april 1961, UD2-H114/275; Brev från Ekman till Bank of China 2 juni 1966, BEP-F1c/12.

affärerna gick framförallt inledningsvis via handelshus som Ekman Foreign Agency, The Swedish Trading Co men också Gadelius och Elof Hansson. Dessa bolag representerade huvuddelen av svensk industri i Kina. SKF hade inledningsvis ett eget lokalt bolag. De enda bolag med svensk personal på plats i Kina 1951 var SKF och Ekman. SKF avvecklade successivt sitt bolag och Ekmans tvingades slutligen ge upp sin lokala verksamhet i början av 1960-talet. Under flera år var aktiviteten i Kina mycket begränsad kopplat till krav på kompensationsaffärer men också osäkerhet kring vilka varor som i slutändan kom att beviljas exportlicenser. Importen förhindrades av höga priser på kinesiska varor, betalningsvillkoren/kontrollmöjligheterna och leverans osäkerhet. En del kinesiska varor importerades från tredje land för att minska problemen.⁴⁸ Ostasiatiska kompaniet som påbörjade regelbunden fartygstrafik till Kina från Sverige/Skandinavien 1908 hade i början av 1950-talet endast enstaka trafik till Kina, t.ex. transporterades 1953 pappersmassa från Finland till Nordkorea. Från mitten av 1950-talet blev trafiken mer regelbunden och i genomsnitt ett fartyg i månaden trafikerade Kina.⁴⁹ Från denna tidpunkt ökade också företagets aktivitet i Kina. Företag som ESAB, Diamantborrbolaget (som fick en mycket stor order på kärnborrhustrustning) Billingfors Trading, SUKAB, Atlas Copco, SKF, Alfa Laval, Svenska Pappersbruksföreningen m.fl. kom på besök till Kina. Affärsvolymerna ökade 1956 men framförallt från 1957. Att göra affärer i Kina innebar att man i kontakterna med kineserna skulle ha en allmänt positiv inställning till industrialiseringen, de ekonomiska reformerna och de allmänna förhållandena i landet. Vidare skulle man snabbt svara på frågor och motbud osv. Såsom har framgått i tidigare avsnitt var ett antal företag under hela 1950-talet tvungna att ta hänsyn till sina affärsrelationer med USA innan man bestämde sig för att göra affärer med Kina. Avslutningsvis kan man konstatera att det fanns ett grundläggande intresse under hela perioden från företagets sida att göra affärer i Kina, men att både omvärldshänder och andra institutionella hinder påverkade deras agerande i stor omfattning.⁵⁰

⁴⁸ Brev från Ekman till UD 12 mars 1951, UD1-HP 2956; Brev från The Swedish Trading Co till UD 23 augusti 1951, UD2-H1/16; PM UD Ramel 29 augusti 1951, UD1-HP 2956; Brev från AB Sukab till UD 4 augusti 1952, UD1-HP 2956; Bilaga till SHI PM 11 januari 1955, UD2-H114/274.

⁴⁹ Rapport avgiven vid styrelsemöte i Ostasiatiska kompaniet 23 september 1953, GLA 15740/A2/6, statistik, GLA 15740/H1/15.

⁵⁰ Wistrand till de Besche 27 juni 1955, BEP-F1c/13; Brev från Svenska Diamantborrnings AB till SHI 16 juni 1956; UD2-H114/279; Brandel till von Platen 2 januari 1956, BEP-F1c/13; Brev från Svenska Pappersbruksföreningen till UD 16 maj 1956, BEP-F1c/13; Belding till von Platen 5 december 1956, BEP-F1d/35; Bök till Malmaeus 29 maj 1958; BEP-F1c/14; PM UD Rösio 12 juli 1958, UD2-H114/275.

4.5 Analys

Jag skall i huvudsak besvara frågorna vilka institutionella förutsättningar fanns och hur kom dessa tillsammans med omvärldshändelser påverka Sveriges handel med Kina respektive svenska företags agerande i Kina under 1950-talet?

Sveriges import från Kina låg under 1950-talet på en något högre nivå, som relativ andel av totalt svensk import, än i slutet av min föregående undersökningsperiod (1922) men på en avsevärt lägre relativ andel än i nutid (2013). Exporten, som andel av total svensk export, låg vid ingången av 1950-talet på ungefär samma nivå som 1922 men periodvis och i slutet under denna nivå och den låg under hela perioden på en avsevärt lägre nivå än 2013.

Jag har konstaterat att Sveriges handelspolitik efter kriget gick ut på att fortsatt tillgodose försörjningsintresset och att skapa tillräckliga exportinkomster inte minst i dollarvaluta. Medlemskapet inom framförallt OEEC var viktigt där Sverige kunde handla inom ett gemensamt betalningssystem. Den successiva frilistningen inom OEEC och medlemskapet i GATT öppnade upp marknader för svensk handel. I handeln med Kina spelade GATT medlemskapet en mindre roll då Kina inte var avtalspart. Till sin hjälp för att styra och kontrollera handelspolitiken hade Sverige bland annat Statens Handels och Industrikommission som samordnade olika intressenters synpunkter samt kunde kontrollera exporten och importen genom licensgivning. I början av 1950-talet drev Sverige en mycket restriktiv exportlicenspolitik mot Kina till följd av Sveriges aktiva deltagande i västmakternas sanktion mot Kina. Enligt Birgit Karlsson gjorde kontrollen av exportlicenseringen och omdefinition av begreppet krigsmaterial att Sverige gavs de medel som krävdes för att anpassa politiken att bli mer västvänlig, vilket tillsammans med att de företag som exporterade strategiska varor till öst kontaktades, gjorde att UD kunde avstyra den känsliga handeln och ändå inför öststaterna hävda att normal handel förekom. Formellt hävdades att inga avsteg från neutralitetspolitiken gjorts men innehållsmässigt hade Sverige gått västmakterna till mötes.⁵¹

Handelsavtalet med Kina 1957 kom att bli en viktig händelse. Under slutet av 1950-talet frilistades i praktiken allt flera varor i handeln med Kina, men framförallt inom textilområdet

⁵¹ Karlsson, *Handelspolitik eller politisk handling*, 1992, s. 180, 216.

och jordbruksområdet fanns fortfarande restriktioner av ”försörjningsskäl”, samt restriktioner kring vissa s.k. strategiska produkter. De nya institutionella förutsättningarna som blev konsekvensen av kommunisternas regeringsmakt, gjorde att företagen fick nya motparter i form av statliga inköpsorganisationer, vars arbete styrdes av centrala inköps och exportplaner. Den negativa inställningen till utländskt ägande gjorde att flera svenska företag var tvungna att avveckla sin lokala verksamhet. Kinas nära samarbete med öst innebar att Sverige inte fick köpa de volymer av strategiska produkter, t.ex. volfram som önskades. Kraven på kompensationsaffärer p.g.a. brist på utländsk valuta begränsade inledningsvis affärsvolymerna

Min undersökning visar att Sverige redan innan FN sanktionerna infördes började tillämpa en restriktiv exportlicens politik gentemot Kina som genom den osäkerhet som skapades både påverkade agerandet hos svenska affärsmän och hos den kinesiska motparten. Konsekvensen blev att handeln minskade drastiskt. Jag har visat att både svenska myndigheter och många svenska företag under hela 1950-talet var känsliga för USA:s inställning till Kina och hur Sveriges agerande gentemot Kina skulle kunna uppfattas i USA. Sverige var i princip under hela perioden den starkare parten i handeln. Kina fick handla på Sveriges villkor delvis p.g.a. sanktionsvillkoren, men också därför att Kina framförallt för sin industrialisering inte minst under det stora språnget, var beroende av svenska varor. När handeln återigen öppnades upp under senare delen av 1950-talet samt Kina och Sverige hade slutet ett handelsavtal, fick svensk exportföretag stora framgångar. Handelsavtalet ledde även till att importen till Sverige ökade. Då importen riktades mot sektorer som Sverige fortsatt försökte skydda, nämligen textilindustrin, blev den trots allt begränsad. Enligt Mitchams ökade Kinas handel med väst från 1955, när sanktionspolitiken fått mindre betydelse, genom inköp av utrustning och stålprodukter. I samband med livsmedelsbristen under stora språnget köpte Kina livsmedel från bl.a. Sydafrika, Australien och Kanada.⁵²

I slutfasen av min undersökning ser man tydligt en minskad handelsvolym med Sverige till följd av de svårigheter som Kina då hade råkat in i. Min slutsats är att den svenska handeln med Kina under 1950-talet första i hand kom att påverkas av omvärldshändelser samt andra större händelser och konsekvensen av dessa. Även det institutionella ramverket spelade en viktig roll för att styra handelspolitiken inte minst kopplat till licensgivningen och

⁵² Mitcham, 2005, s. 14-15, 26, 35, 61-62.

valutabristen. Det ingångna handelsavtalet 1957 ökade också handeln. Företagen hade ett grundläggande intresse för att göra affärer men deras verksamhet kom helt och hållet av att styras av omvärldshändelser och andra institutionella förutsättningar.

Enligt ekonomisk institutionell teori är institutionernas viktigaste uppgift i ett samhälle att minska osäkerheten genom att upprätta en stabil struktur.⁵³ Genom att göra detta skapas ett klimat där aktörerna vet hur spelreglerna ser ut och kan agera därefter. Vi kan konstatera att den handelspolitik som Sverige förde under flera år gentemot Kina under 1950-talet gick stick i stäv mot detta. Osäkerheten kring vilka produkter som räknades som strategiska och vilka produkter som var tillåtna att säljas till Kina gjorde att både svenska affärsmän och de kinesiska köparna påverkades i sitt agerande. Konsekvensen blev som vi har sett ovan en extremt låg handelsvolym. Det var först när spelreglerna hade förtydligats i form av ett handelsavtal som handeln kom igång på allvar igen.

Forskningsläget visar liksom min undersökning på en ökad handel med väst under senare delen av 1950-talet och att Sverige förde en västvänlig handelspolitik. Jag har i min undersökning kompletterat forskningsläget med att visa hur handelsmönstret mellan Sverige och Kina mer i detalj utvecklades under 1950-talet och vilka faktorer som påverkade det. Jag har vidare i detalj beskrivet hur Sverige tillämpade västs sanktionspolitik i sin handel gentemot Kina, ett agerande som enligt min uppfattning visar att Sverige inte behöll sin neutralitetspolitik när det gällde handelspolitiken, i alla fall inte i handeln med Kina.

⁵³ North, Douglas C., *Institutionerna, välståndet och tillväxten*, 1997. s. 20-23.

5. Handeln med Japan

5.1 Handelsvolym

Sveriges handel och handelsbalans med Japan

Tabell 5.1 Sveriges handel med Japan under 1950-talet (M SEK)

År/ (MSEK)	1949	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61
Imp. fr. Japan	25,9	25,9	63,5	107,0	65,4	48,2	73,4	79,4	130,0	118,5	119,4	205,3	176,5
Exp. t. Japan	24,5	24,8	42,0	30,0	59,5	33,2	20,7	36,2	55,6	31,5	38,0	46,2	89,5
Handelsbalans	-1,4	-1,1	-21,5	-77,0	-5,9	-15,0	-52,7	-43,2	-74,4	-87,0	-81,4	-159,1	-87,0

Källa är SOS årliga handelsstatistik. För mer detaljer se Bilaga 1. Beloppen ovan avser löpande priser. I övriga tabeller använder jag prisomräknade belopp. När jag kommenterar enskilda års siffror i textdelen avser dessa dock alltid siffror i löpande priser.

Sveriges handel med Japan, framförallt importen, ökade successivt under hela 1950-talet, speciellt ifrån 1957 bl.a. kopplat till förändring i de institutionella förutsättningarna, vilket kommer att utvecklas vidare i kommande avsnitt. Följden blev att Sveriges handelsunderskott med Japan kraftigt ökade.

Specifikation av importen från Japan

Tabell 5.2 Sverige import från Japan under 1950-talet (tusen SEK)

Årtal	1922	1949	1950	1952	1955	1959	1961	2013
Import i 1950 års priser		29 100	25 879	80 423	60 680	100 349	145 832	
- varav Livsmedel, matolja		0 %	3 %	1 %	24 %	6 %	7 %	
- varav Järn., stål, metaller, malmer		4 %	3 %	84 %	9 %	12 %	15 %	
- varav Hudar, bomull, ylle, kläder		93 %	83 %	7 %	33 %	37 %	32 %	
- varav Maskinvaror, fartyg, instrument		1 %	1 %	2 %	13 %	24 %	22 %	
Andel av Sveriges totala import i %	0,10%	0,60%	0,42 %	1,20 %	0,71 %	0,96 %	1,16%	0,86%

Källa är SOS årliga handelsstatistik. För mer detaljer se Bilaga.

Sveriges import från Japan ökade successivt under hela perioden. I början av 1950-talet dominerade tyger och kläder importen fullständigt. Dessa varugrupper var betydelsefulla under hela perioden, medan järn/stålprodukter samt instrument och maskinvaror ökade i betydelse men även leksaker och porslinsvaror under senare år. Under 1952 importerades ett stort parti fartygsplåt till svenska varv som Kockums, Götaverken och Eriksberg.

Specifikation av exporten till Japan

Tabell 5.3 Sverige export till Japan under 1950-talet (tusen SEK)

Årtal	1922	1949	1950	1952	1955	1959	1961	2013
Export i 1950 års priser		26 300	24 758	19 633	15 531	29 002	65 788	
- varav Järn, stål, metaller, malmer		11 %	10 %	38 %	19 %	24 %	27 %	
- varav Papper och pappersmassa mm		87 %	80 %	14 %	19 %	2 %	2 %	
- varav Maskinvaror, fartyg, instrument		0 %	3 %	32 %	47 %	63 %	62 %	
Andel av Sveriges totala export i %	1,5%	0,58 %	0,43 %	0,37 %	0,23 %	0,33 %	0,63 %	1,3%

Källa är SOS årliga handelsstatistik. För mer detaljer se Bilaga 1.

Exporten till Japan visar inte på samma stadiga utveckling såsom importen, vilket jag kommer att återkomma till i kommande avsnitt. Under de inledande åren under perioden var varugruppen papper och pappersmassa helt dominerande medan denna export i princip upphörde under senare delen av perioden. Jag återkommer i min analys nedan till orsaken bakom denna dramatiska förändring. Successivt blev maskinvaror och instrument, men även vissa järn och stålprodukter de dominerande varugrupporna.

5.2 Omvärldshändelsers och andra händelsers påverkan

Under perioden var det framförallt två viktiga händelser som påverkade Japans förutsättningar dels ockupationen av USA och de förändringar denna innebar och dels fredsavtalet 1951 och den därefter följande självständigheten 1952. Jag kommer kort att kommentera vad dessa innebar ur handelssynvinkel. Det finns andra händelser som också kom att påverka Japan i stor utsträckning såsom det ekonomiska uppsvinget till följd av Koreakriget i början av 1950-talet och öppnade handelsmöjligheter genom anslutningen till GATT 1955. Jag har dock valt att inte bryta ut dessa händelser separat.

Ockupationsåren

Den 2 november 1948 ingick svenska staten en handelsöverenskommelse med SCAP, ockupationsmakten i Japan, som syftade till största möjliga varuutbyte på balanserad nivå genom kompensationsaffärer. SCAP:s inställning var vid denna tidpunkt negativ till import och ville bara godkänna import av livsförnödenheter samt de råvaror som oundvikligen

behövdes för exportindustrin. Import av konsumtionsvaror tilläts inte.⁵⁴ Affärsverksamheten var under 1949 begränsad. Den japanska marknaden bedömdes på sikt vara intressant men kraven på kompensationsaffärer gjorde att få företag bedrev handel med Japan. SKF hade t.ex svårighet att få importlicenser för sina produkter. Svenska myndigheter försökte i samtal med SCAP öka handeln och bredda varulistan utan någon större framgång.⁵⁵ Kring årsskiftet 1950 övergick importen och exporten till privata japanska företag. Inför det kommande avtalet önskade Sverige mer bindande varulistor och att kunna reglera överskott/underskott i pund, i stället för dollar, i tillägg till rena kompensationsaffärer. Under våren förhandlas ett komplett handelsavtal fram under delvis hårda förhandlingar. I mars 1950 protesterade den svenska delegationen att vissa typer av svenska stålprodukter i ett sent skede hade tagits bort från varulistorna trots stort behov i Japan av dessa. Det nya handelsavtalet gällde från april 1950 och antogs av Sveriges riksdag. Avtalet innehöll ej bindande varulistor uppgående till ca 50 MSEK men innehöll ändå en indikation om vilka varor som i första hand skulle handlas. I huvudsak cellulosa- och stålprodukter som exportvaror och till stora delar importerade textilvaror från Japan. Handeln skulle ske i överensstämmelse med GATT:s principer. Kompensationsaffärer fick förekomma men huvuddelen av handeln skulle ske över ett gemensamt konto i dollar med en kreditgräns på 3 MUSD (underskott över detta belopp skulle regleras genom en dollarbetalning). Avtalet var inget direkt åtagande från någon av parterna men licensgivningen skulle underlättas.⁵⁶ I och med avtalet blev handeln mer normal igen, kompensationsaffärer kom i bakgrunden och den tänkta affärsvolymen skulle fördubblas. Utfallet visar att handeln aldrig kom upp till 50 MSEK 1950, snarare 25 MSEK, och att för sista gången under hela 1950-talet var importen och exporten lika stor. Från 1951 fördubblades handelsvolymen bl.a. som följd av ökade aktiviteter i samband med Koreakriget men nu började Sverige få stora problem med handelsunderskott gentemot Japan. Under senare delen av 1951 börjar detta oro de svenska myndigheterna vilket till stor del kom att påverka förhandlingarna med det snart självständiga Japan och en önskan att försena handelsunderskottets betalningar i dollar. Från att Sveriges handel med Japan under SCAP:s styre inledningsvis var mycket liten, hade handelsvolymen nu kraftigt börja öka.⁵⁷

⁵⁴ PM SHI 9 juni 1949, BET-F1d/56.

⁵⁵ Referat från möte med SCAP 9 februari 1949, UD1-HP 2945; Kleen till Grafström på SHI 13 april 1949, UD1-HP 2945; Exportföreningen skrivelse, bilaga, till SHI 17 maj 1949, UD1-HP 2945; PM UD Ripa 4 juni 1949, UD1-HP 2945; Protokoll möte med SCAP, 22 november 1949, UD1-HP 2946.

⁵⁶ PM från Industrikommissionen 28 november 1949, HP 2946; Uttalande från svenska handelsdelegationen 9 mars 1950, UD1-HP 2946; Regeringens proposition 246, 1950, BET-F1d/56.

⁵⁷ Lagerfelt till Kleen 14 december 1951, UD1-HP 2956; Kleen till Lagerfelt 18 december 1951, UD1-HP 2946, PM från SHI 4:e kvartalet 1951, BET-F1d/57.

Fredsavtalet och den därpå följande självständigheten 1952

Den 26e december 1951 tecknades en överenskommelse som överförde skyldigheter och rättigheter kring de betalningsarrangemang som fanns som del av handelsöverenskommelserna mellan Japan och Sverige från SCAP till japanska regeringen. UD konstaterade också att i och med Japans självständighet återinträdde det handelstraktat, som hade tecknats mellan Sverige och Japan 1911, automatiskt åter i kraft.⁵⁸ Självständigheten i sig kom inte att innebära några större förändringar i varken Japans beteende eller relationer med Sverige även om motparten formellt förändrades. Successivt hade japanska tjänstemän dock redan suttit med vid SCAP:s förhandlingar med Sverige. Andra händelser kom dock att anstränga relationerna från början.

Handelsförhållandena var i kris när det första handelsavtalet för det återigen självständiga Japan skulle förhandlas fram med Sverige. Högkonjunkturen i samband med Koreakriget hade gjort att Sverige hade ”förköpt” sig från Japan då det internationellt rådde stor brist på vissa varor. Textilimporten hade ökat kraftigt 1951 och en stor order på fartygsplåt till flera svenska varv (ca 75 MSEK) var en av huvudorsakerna till att handelsbalansen nu förväntade bli ännu mer negativ. Detta skapade stora problem för Sverige då nettot i handelsbalansen skulle erläggas i hårdvaluta, dollar, som vid denna tidpunkt var en bristvara.⁵⁹ Sverige försökte lösa problemen genom att få till stånd en ”överbalansering” av exporten i kommande handelsavtal samt öka s.k. tredjelandsaffärerna (Sveriges överskott i handeln med ett tredje land användes för att importera varor därifrån till Japan samtidigt som betalningssaldot med Japan blev tillgodoräknat). En överbalansering av exporten, d.v.s. att planera för mer export än import till Japan, var inte lätt eftersom pappersmassa (cellulosa) volymen hade minskat kraftigt p.g.a. tuff priskonkurrens. Det svenska förhandlingsteamet lyckades dock övertyga sina japanska motparter att så skulle bli fallet och i det avtal som slöts i mars 1952 planerades för 65 MSEK i import (exklusive fartygsplåten som hade beställts men ej levererats 1951) och 90 MSEK i export (inklusive vissa tredjelandsaffärer). Importplanen bestod återigen till största delen av textilier och exportplanen till ungefär lika delar, cellulosa- stål/järn- och verkstadsprodukter (maskiner). Avtalet byggde i princip på samma avtalstext som hade kommit överens med SCAP 1950. Krediten ökades från 3 MUSD till 4 MUSD och

⁵⁸ Avtal mellan SCAP och svenska regeringen 26 december 1951, UD1-HP 2949; UD till Lagerfelt 19 februari 1952, BET-F1d/57; Handelstraktatet från 1911 reglerade bl.a. relationerna mellan länderna inklusive tullsatser och var det första avtalet där parterna var fullständigt lika och hade ömsesidiga förbindelser med varandra till skillnad mot de avtal som slöts under 1800-talet. Källa: Ottosson 2010, s. 15-16.

⁵⁹ SHI PM angående fartygsmaterial från Japan 21 januari 1952, UD1-HP 2949.

överskjutande netto skulle även fortsatt erläggas i dollar. Sverige hade i förhandlingarna, utan att lyckas, försökt få detta ändrat till pund.⁶⁰ I dokumentationen för 1952 finner man flera planerade tredjelands affärer t.ex. Kjellbergs Successor som vill sälja råsocker från Kuba till Japan och Tekno-Pharma som vill sälja kemikalier från Östtyskland till Japan.⁶¹ Huruvida dessa affärer blev av framgår inte i dokumentationen. Handelsstatistiken (se tabell 5.1 och 5.3 ovan) visar dock att Sverige aldrig lyckades öka exporten enligt planerna för 1952, en av orsakerna var fortsatt stora problem för cellulosaindustrin, och handelsunderskottet blev mycket stort.

5.3 Påverkan av institutionella förutsättningar

Liksom i fallet med Kina har jag delat upp analysen i tre delar handelsavtal, licens/valuta och slutligen andra spelregler som myndigheter satte upp.

Handelsavtal

Sveriges första reella handelsavtal efter kriget med Japan slöts som har redogjorts för ovan 1950 under ockupationstiden. Därefter slöts i princip varje år en ny handelsöverenskommelse, i vissa fall i form av ett nytt handelsavtal, men i de flesta fallen skedde en förlängning av avtalet, vilket kunde innehålla smärre förändringar, genom en protokollsnotering. Vi har ovan sett hur ett balanserat handelsavtal tecknades 1950 och hur parterna 1952 tecknade ett avtal som skulle kompensera Sverige för tidigare och kommande handelsunderskott. Avtalet verkar inte ha varit helt framgångsrikt då handelsunderskotten fortsatte även om det minskade för åren 1953 och 1954.

Inför avtalet 1955 pekade SHI på den misstro som fanns bland svenska företag avseende godkännande av japanska importlicenser, inte minst gällde detta stålindustrin. Sverige lämnade vid förhandlingarna en skrivelse till sin motpart där man pekade på de stora handelsunderskotten och protesterade mot Japans snäva politik när det gällde att bevilja importlicenser vilket var ett brott mot handelsavtalet.⁶² Den överenskommelse som slöts kom att gälla bara för halvåret juli-december 1955. Det tidigare systemet med indikativa varulistor

⁶⁰ Lagerfelt till Kleen 14 december 1951, UD1-HP 2946; PM SHI 26 januari 1952, UD1-HP 2949; Avtalstext 5 mars 1952, UD1-HP 2949; SHI PM 27 mars 1952, BET-F1d/57.

⁶¹ Brev från Kjellberg Successors AB till SHI 25 augusti 1952, BET-F1d/58; Brev från Tekno-Pharma AB till Sukab 15 september 1952, BET-F1d/58.

⁶² PM SHI 29 mars 1955, UD2-H114/261; Memo överlämnat till japanska handelsdelgationen i mars 1955, UD2-H114/261.

ersattes av åtaganden från båda sidor att utfärda licenser för överenskomna uppgivna varor och belopp. De varor som listades var järn/stål, maskiner o kullager som export och textilvaror, porslin och leksaker som import. Sverige blev också lovad enklare licensgivning för vissa järn/stålprodukter. För helåret förväntades exporten till Japan uppgå till ca 18 mkr, vilket också blev utfallet medan den verkliga importen för 1955 till Sverige avsevärt återigen kom att överstiga det planerade beloppet på ca 26 mkr. Från 1956 övergavs systemet med att sätta planerade totalbelopp i överenskommelserna med Japan, vissa kvoter behölls dock i en hemlig bilaga och det speciella gemensamma kontot i dollar avslutades. I fortsättningen skulle betalning ske löpande dock i svenska kronor eller i pund. En gemensam svensk/japansk handelskommitté tillsattes också som löpande skulle utvärdera handeln och identifiera önskvärda förändringar.⁶³ 1956 kom också att bli det från det år som en mer liberal importpolitik gentemot Japan kom att föras från svensk sida.

1959 frågade man sig inom UD om det mycket stora handelsunderskottet uppkommit till följd av en för liberal grundprincip i handelspolitiken eller om andra faktorer medverkade. Andra länder förde en mer restriktiv handelspolitik mot Japan än Sverige vilket ökade trycket på den svenska marknaden. Fortsatt restriktiv importlicenspolitik från Japans sida för vissa varor var också ett irritationsmoment. Från ambassadens sida konstaterades att konjunkturen varit dålig i Japan vilket drabbat framförallt kapitalvaror som den svenska exporten till stora delar bestod av. Nu syntes dock en ljusning i konjunkturen och föregående års avtal borde få en chans i ett bättre konjunkturläge. Ambassadören trodde också att en restriktivare politik från svensk sida bara skulle leda till ännu fler problem i Japan för svenska exportörer.⁶⁴ Inför handelsförhandlingarna framförde japanerna att de var beredda att genomföra en viss frivillig begränsning av sin export t.ex. avseende porslin och symaskiner samt var beredda till vissa administrativa förenklingar. Sverige överlämnade vid inledningen av förhandlingarna ett uttalande att tre års liberal handelspolitik från svensk sida lett till stora handelsunderskott och att många svenska företag fortfarande hade problem med att få importlicenser till Japan. När det gällde importen till Japan konstaterade den japanska delegationen att det p.g.a. medlemskapet i GATT var svårt att vidta diskriminerande åtgärder till Sveriges fördel! I maj ingicks ett avtal som gällde retroaktivt från 1 april 1959 – 31 mars 1960. I det svenska pressmeddelandet från UD pekade man på att den nya överenskommelsen utformats i sikte på

⁶³ Lagerfelt till UD 1 juli 1955, UD2-H114/262; Pressmeddelande 4 juli 1955, UD2-H114/262; PM UD von Platen 27 mars 1956, UD2-H114/263.

⁶⁴ von Platen till Grönwall 20 januari 1959, UD2-H114/266; Grönwall till Granstedt 22 januari 1959, UD2-H114/266; Grönwall till von Platen UD 10 februari 1959, UD2-H114/266.

ökade förutsättningar för en bättre balans i handeln och att möjligheter öppnats för en icke obetydlig expansion av den svenska exporten bl.a. för massindustrin och utrustning till fartyg. Japan förväntades sträva mot en ökad liberalisering av handeln och Sverige förklarade sig ha för avsikt att princip fortsätta sin hittillsvarandes liberala importlicensgivning för japanska varor.⁶⁵ Verkligheten kom dock återigen att bli annorlunda, även om exporten ökade något så minskade handelsunderskottet endast marginellt för år 1959 (se tabell 5.1 ovan). År 1960 förvärrades handelsunderskottet dessutom avsevärt bl.a. p.g.a. import av fartyg till Sverige.

Inför förhandlingarna 1961 sammankallade ambassadör Grönwall de svenska firmacheferna i Japan för att diskutera status. Japans önskan att avveckla bilaterala kvoter och svårigheter med vissa administrativa processer berördes. De japanska myndigheterna hade i viss mån minskat svårigheterna att få licenser men den grundläggande attityden hos MITI var fortfarande att japansk industri skulle skyddas. Kommerskollegium pekade i sitt yttrande inför förhandlingarna på att det skydd som Sverige hade kvar, framförallt genom att begränsa importen av vissa textilvaror, behövde prövas relativt åtaganden gentemot GATT, som hade infört en konsultationsprocess när det gällde lågprisimport. Textilrådet, som representerade svenska textilproducenter ville öka skyddet, medan Grossistförbundet m.fl. som representerade importörerna av japanska varor snarare ville minska skyddet. I en bilaga framgick att de flesta västeuropeiska länderna fortfarande intog en restriktiv hållning i sin handelspolitik gentemot Japan och att Sveriges import av japanska färdigvaror var mycket hög. Japan hade genomfört vissa lättnader i sina importrestriktioner. GATT och IMF ansåg dock att de vidtagna åtgärderna inte var tillräckliga, med hänsyn till landets ekonomiska förutsättningar. Inför förhandlingarna önskade japanerna att Sverige helt skulle överge systemet med textilkvoter. Avtalet för perioden fram till 31 mars 1962 kom dock att fortsatt innehålla textilkvoter även om Sverige accepterade att påbörja en diskussion om en fullständig frilistning av även dessa varor (denna diskussion kom dock inte att leda till några resultat under i alla fall de kommande åren) samt en ökning av kvoterna för vissa svenska varor såsom hårdmetallverktyg och kullager.⁶⁶ 1961 som är det sista året i min undersökning

⁶⁵ PM UD Bernström 10 mars 1959, UD2-H114/266; Noteringar från handelsförhandlingarna 25 mars 1959, UD2-H114/266; Pressmeddelande från UD 15 maj 1959, UD2-H114/266.

⁶⁶ Noteringar från möte med svenska företag den 6e december 1960 i Tokyo, BET-F1c/70; Bernström till von Sydow 25 april 1961, UD2-H114/267; Kommerskollegiums yttrande 31 januari 1960, UD2-H114/267; Grönwall till UD 10 april 1961, UD2-H114/267; PM UD Bernström 28 juli 1961, UD2-H114/267.

visade i alla fall på en närmare fördubbling av den svenska exporten medan importen fortsatt var hög. (se Tabell 5.1 ovan)

Licens/valuta

I fallet Kina konstaterade jag att licensgivning var det främsta instrumentet myndigheterna hade för att styra och godkänna vilka varor som man i slutändan ville importera/ exportera. Detta gällde också i alla högsta grad i handeln med Japan. I dokumentationen finns det talrika exempel på att svenska företag hade svårt att erhålla importlicenser till Japan. Ovan framgår också att svenska myndigheterna vid ett antal tillfällen tog upp detta i sin kommunikation med sin japanska motpart. Ofta uppfattade de svenska företagen att japansk industri skulle skyddas av den restriktiva licenshanteringen, vilket jag återkommer till nedan. Av ovan framgår att de svenska myndigheterna också använde licensgivningen för att skydda den inhemska industrin, framförallt gällde det textilindustrin, vilket kom att bli ett irritationsmoment för den japanska sidan. I grunden tillämpade Sverige dock en mycket liberal licensgivning under andra hälften av 1950-talet, framförallt från den handeln övergick till att regleras i svenska kronor/pund istället för dollar. Valutafrågorna spelade alltså en stor roll i vilken handelspolitik som tillämpades i praktiken.

Övriga spelregler

Ett flertal exempel finns på att det japanska MITI aktivt använde sin licenspolitik för att skydda den inhemska industrin under i princip hela den studerade perioden. 1952 noterades det att SKF har problem med sin licensgivning då någon person på MITI ville skydda den inhemska kullagertillverkningen. 1954 konstaterade UD att MITI hänsynslöst försökte hjälpa Japans egen produktion. 1955 påpekades i protokollet från den svenska "handelskammaren", att anledningen till att den svenska exporten reducerats drastiskt under det gångna året, i huvudsak berodde på att Japans tillverkare av motsvarande varor aktivt motarbetar licensgivning för dessa varor.⁶⁷ 1959 konstaterade ambassadören att Japan bedrev en synnerligen restriktiv importpolitik ofta i ett protektionistiskt syfte och delvis med dolda medel. Att nu utverka en långtgående ändring i detta fast rotade system var tämligen orealistiskt. UD noterade att även om man fick medhåll från ambassaden i Stockholm och från den handelspolitiska byrån i MITI, rådde dessa inte på övriga instanser i denna väldiga administration. Dessa instanser var de mäktigaste, var lyhörda mot de inhemska företagen och

⁶⁷ UD till Lagerfelt 23 augusti 1952, BET-F1d/57; Lagerfelt till von Platen 29 november 1954, UD2-H114/261; PM från möte i svenska "handelskammaren" i Tokyo 4 mars 1955, UD2-H114/261.

hade gehör hos regeringen. Även om motsvarande synpunkter fanns även under 1961 hade kritiken tonats ner och t.ex. SKF konstaterade att inga licenser hade avslagits även om japansk industri inte ville att MITI skulle liberalisera sin politik allt för mycket.⁶⁸ Även Sverige använde i praktiken licensvapnet för att skydda delar av textilindustrin och Japan framförde bl.a. önskemål om att bli behandlad på samma sätt som OEEC länderna.⁶⁹

5.4 Svenska företags agerande

Liksom inledningsvis i Kina spelade handelshusen en stor roll i Sveriges handel med Japan och de representerade en stor del av svensk industri. Redan 1949 var flera av dem aktiva gentemot Japan t.ex Herbert, Dieden & Co (Malmö), Ekman & Co (Göteborg), Kjellberg Successors (Stockholm) Martin Månsson (Stockholm) och Elof Hansson (Göteborg). Även SKF var aktiv i Japan tidigt. Under stora delar av 1950-talet var samtliga dessa företag, liksom ASSAB som representerade svensk stålindustri, verksamma på plats i Japan.⁷⁰ Ostastiska kompaniet som representerades på plats av Ekman återupptog linjetrafik med Japan från Sverige/Skandinavien i slutet av 1940-talet.⁷¹

Redan 1951 rapporterades det från Elof Hansson att det var svårt att sälja pappersmassa (cellulosa) p.g.a. en enorm prisskillnad mellan svensk och kanadensisk massa. Kjellberg Successors framförde samma budskap 1952, även om förhoppningen var att kunna sälja mer tidningspapper då prisskillnaden där var lägre. Ambassaden noterade att det var svårt att tro på någon förändring med den prispolitik som fördes från svenskt håll. SHI konstaterade i sin rapport 1955, att det inte hade gått att återvinna den japanska massa marknad, som under föregående år av prisskäl gick förlorad. Ambassaden noterade 1959 att den svenska cellulosa exporten fallit bort på grund av svensk prispolitik och total frånvaro från marknaden under lång tid. Min slutsats är att den tidigare största svenska exportprodukten föll bort redan i början av 1950-talet och att det sedan i princip inte gick att återta den förlorade marknaden.⁷² En annan industri som delvis hade det kämpigt var stålindustrin som möttes av restriktiv

⁶⁸ PM Grönwall till Granstedt 22 januari 1959, UD2-H114/266; Grönwall till von Platen 10 februari 1959, UD2-H114/266; Internt brev inom SKF 2 mars 1961; BET-F1c/74.

⁶⁹ von Sydow till Bernström telegram 8 maj 1961, UD2-H114/267.

⁷⁰ Skrivelse från Exportföreningen, bilaga, till SHI 19 november 1949, UD1-HP 2946; PM från möte med svenska "handelskammaren" 4 mars 1955, UD2-H114/261; Notat från möte med svenska firmachefer i Japan 6 december 1960, BET-F1c/70. Sannolikt etablerade sig flera av dessa företag sig lokalt i Japan betydligt tidigare än 1955.

⁷¹ Årsredovisning Ostasiatiska kompaniet 1949, GLA 15740/A1B/2, statistik GLA/15740/H1/14.

⁷² Brev från Elof Hansson till UD 6 december 1951, UD1-HP 2946; Brev från Kjellberg Successors till UD 28 mars 1952, BET-F1d/57; Lagerfelt till Kleen 14 maj 1952, UD1-HP 2949; PM SHI 11 oktober 1955, UD2-H114/262; Grönwall till Granstedt 22 januari 1959, UD2-H114/266.

importlicensgivning som skydd mot den växande japanska industrin. SKF som hade stora framgångar i Japan på trettioalet fann det svårt att återetablera sin verksamhet på tidigare nivåer och kände sig utestängd från marknaden. Speciellt irriterade var de över att medan de hade stora svårigheter kunde i Japan tillverkade kullager fritt säljas till relativt låga priser i Sverige. En sammanställning 1961 visade att SKF:s export då var avsevärt lägre än under 1930-talet även om man inte gör någon justering för prisökningar.⁷³ 1961 var dock ett framgångsrikt år för export av maskinvaror till Japan och 1962 noterades att ASEA hade stora utsikter att få en order för överföring av högspänd likström. Företag som t.ex. Sandvik fann det nu dags att etablera sin egen lokala verksamhet i Japan.⁷⁴ Avslutningsvis kan man konstatera att den japanska marknaden under större delen under 1950-talet var en svår marknad för svenska företag, som båda drabbades av en aktiv politik från japansk sida att skydda sin egen industri, och av svår internationell priskonkurrens. Detta gällde framförallt de traditionella svenska produkterna som cellulosa och järn/stål produkter.

5.5 Analys

Jag skall i huvudsak besvara frågorna vilka institutionella förutsättningar fanns och hur kom dessa tillsammans med omvärldshändelser påverka Sveriges handel med Japan respektive svenska företags agerande i Japan under 1949-1961? Till följd av beskrivningen i källmaterialet finns det specifikt två frågor som har väckts som jag också kommer att beröra dels varför försvann i stort sett cellulosa exporten till Japan, och dels varför blev Japans handelsöverskott gentemot Sverige så stort?

Sverige hade på det stora hela samma institutionella förutsättningar i sin handel gentemot Japan som Kina, dock med undantaget att GATT spelade en större roll genom Japans medlemskap i denna organisation, samt att handeln inte var omgiven av någon sanktionspolitik som i Kina fallet. De institutionella förutsättningarna kom dock att tillämpas på ett annat sätt mot Japan än gentemot Kina genom bl.a. årliga handelsöverenskommelser. Motparten var inledningsvis den amerikanska ockupationsmyndigheten SCAP men kom snart att bli det japanska ministeriet MITI. MITI hade en avgörande roll för att båda förhandla fram

⁷³ PM SKF 22 juli 1949 (med historiska siffror), UD1-HP 2945; Skrivelse från ASSAB till UD 23 oktober 1952, UD1-HP 2950; PM SKF februari 1955 till von Platen, BET-F1c/65; PM svensk affärsman 15 september 1955, BET-F1c/66; Brev från SKF till UD, 5 december 1955, UD2-H114/262; Brev inom SKF, 2 mars 1961, BET-F1c/74.

⁷⁴ Brev från Exportföreningen till UD, 4 mars 1961, BET-F1c/74; Pressklipp från svensk dagstidning 4 april 1962 om ASEA order, BET-F1c/71.

avtal med Sverige, godkänna begäran om licenser samtidigt som de hade rollen att vidareutveckla och ta tillvara på japansk industris intressen. Detta gjorde att det inom denna stora organisation delvis fanns olika intressen att tillvarata. I min undersökning framgår klart att MITI aktivt verkade för att skydda den japanska industrin och att detta negativt kom att påverka den svenska industrins möjligheter i Japan. Allinson framhäver att MITI både prioriterade nationella mål samtidigt som ministeriet stödde enskilda företag och industrins intressen.⁷⁵

Min undersökning visar också att Sveriges inledningsvis med handelspolitiska åtgärder försökte uppnå en balanserad handel med Japan. Politiken var endast lyckosam fram till 1951. Därefter misslyckades politiken till stora delar. Från mitten av 1950-talet, när valutafrågan lösts genom att reglering av handeln med Japan skedde i svenska kronor/pund istället för med dollar, följde en mer liberal handelspolitik och Sverige gav i praktiken upp försöken att nå en balanserad handel med Japan. Politiken inriktades istället på att bevaka svenska företags intressen och uppnå vissa ”garanterade” kvoter för vissa svenska produkter på den japanska marknaden. Samtidigt försökte Sverige skydda en del av den inhemska textilindustrin mot lågpris import från Japan. I realiteten drev Sverige dock en mer öppen handelspolitik mot japanska varor än många andra europeiska länder. Japan var den starka parten i handelsrelationen med Sverige och Japan var betydligt mer aktiv och aggressiv i sitt skydd av sin industri, genom att vägra eller att förhålla godkännandet av importlicenser, än Sverige vid något tillfälle verkar ha varit.

Min uppsats visar även på att de japanska myndigheternas agerande var ett av skälen till att den svenska exporten utvecklades svagt under hela 1950-talet. Ottosson visar i sin forskning att under förkrigsperioden, då Sverige hade ett handelsöverskott gentemot Japan, var situationen lite annorlunda då handeln var prioriterad både från svensk och japansk sida, trots Japans krig i Kina. Sverige var angeläget om att sälja de järn- och stålprodukter samt kullager som Japan var i behov av. Redan då kunde man också se ”hotet” från japansk textilindustri gentemot den svenska textilindustrin.⁷⁶

Gentemot startåren i perioden 1949, låg exporten på en lägre relativ andel av Sveriges totala export under hela 1950-talet fram till 1961 och den låg hela tiden under motsvarande relativa

⁷⁵ Allinson, 1997, s. 93.

⁷⁶ Ottosson 2010, s. 192, 325-326.

andel vid slutet av min tidigare undersökningsperiod (1922). Ett annat skäl till den låga exporten var att den traditionellt största varugruppen, cellulosaprodukter (massa), redan i början av 1950-talet utkonkurrerades av prisskäl av nordamerikanska cellulosaprodukter och sedan aldrig lyckades ta tillbaka förlorade marknadsandelar. En annan traditionell produkt, järn/stål, hade under långa perioder också problem. I slutet av min undersökningsperiod kan man se en viss förbättring i form av att nya svenska verkstadsprodukter kommer in på marknaden. Importen till Sverige från Japan å andra sidan ökade under hela perioden som relativ andel av Sveriges totala import och låg på en betydligt högre nivå än 1922. Sveriges alltmer liberala handelspolitik gentemot japansk handel, där även GATT medlemskapet var av betydelse, spelade en stor roll. En annan viktig orsak måste rimligen vara att Japan hade produkter som Sverige var i behov av såsom fartygsplåt i samband med högkonjunkturen kring Koreakriget och prisvärda attraktiva textilvaror, instrument m.fl. produkter. Möjligen kan man hävda att när handelshindren hade minskat kraftigt var det de komparativa fördelarna Japan hade i sin handel som spelade in. Detta i kombination med den svaga exporten kom att skapa det stora handelsunderskottet.

Slutsatsen av min undersökning är att de institutionella förutsättningarna spelade en mycket stor roll för hur handeln mellan Japan och Sverige utvecklades under 1950-talet, medan däremot omvärldshändelser och andra händelser i praktiken inte spelade någon direkt roll. Däremot spelade t.ex. Koreakriget givetvis en indirekt roll genom den efterfrågan på varor som skapades. För de svenska företagen var den japanska marknaden besvärlig, med handelshinder och stark konkurrens vilket försvårade och begränsade exporten dit. Caprio & Sugitas konstaterar att huvuddelen av Japans handel var med västvärlden, inte minst med USA, i avsaknad av stabila kommersiella relationer med Kina och en liten övrig handel med omgivande länder i Asien.⁷⁷

Om vi återkopplar till det institutionella teoretiska ramverket kan vi alltså konstatera att de institutionella spelreglerna spelade en stor roll i handelsmönstret mellan Sverige och Japan under 1950-talet. Liksom i fallet Kina var säkert osäkerheten i hur spelreglerna skulle hanteras, dvs. svårigheten att veta om och när MITI skulle godkänna licenser, en av faktorerna som orsakade att exporten utvecklades så svagt.

⁷⁷ Caprio & Sugita, 2007, s. 216-217.

Jag har i min undersökning kompletterat det tillgängliga forskningsläget, genom att i detalj beskriva hur handeln mellan Sverige och Japan utvecklades i relation till dels tidigare perioder av handeln med Japan, men också inom ramen för den internationella utvecklingen. Jag har vidare pekat på Sveriges tämligen misslyckade handelspolitik gentemot Japan under stora delar av 1950-talet vilket kom att prägla handeln.

6. Slutsatser

Den övergripande frågeställningen jag vill besvara är att förstå hur handelsmönstret mellan Sverige och Kina respektive Japan var och utvecklades under 1949-1961 samt att förklara denna utveckling. Jag vill speciellt förstå vilka institutionella förutsättningar som fanns, och hur dessa tillsammans med omvärldshändelser påverkade Sverige handel med Kina och Japan, respektive svenska företags agerande i dessa båda länder under tidsperioden. Min utgångspunkt, baserat på forskningsläget, har varit att omvärldshändelser såsom västs sanktionspolitik där även Sverige deltog aktivt, och Kinas industriella satsningar i stor omfattning påverkade Kinas handel med väst. Efter ockupationen trädde Japan återigen på den internationella arenan under 1950-talet, framförallt i samband med den stora efterfrågan till följd av Koreakriget. Genom en fördelaktig internationell konjunktur och institutionella ramverk, amerikanskt stöd, tillgång till efterfrågade varor och en aktiv politik som skyddade den egna industrin kom Japan att uppvisa ett ”ekonomiskt under”.

Med den här uppsatsen har avsikten varit att mer i detalj, försöka förklara varför handeln utvecklades på det sätt som den gjorde, och hur institutionella förutsättningar och väsentliga händelser påverkade den. För att kunna göra detta har jag använt mig av en institutionell ekonomisk teori som framförallt Douglass North har utvecklat. Institutioner är de spelregler eller mer formellt de restriktioner, formella eller informella, som sätts upp i ett samhälle och som påverkar vår samverkan. Institutioner minskar osäkerheten genom att ge struktur åt vardagslivet. Jag har kompletterat analysen med att identifiera väsentliga händelser och dess påverkan. Jag har inledningsvis identifierat de institutionella förutsättningarna och sedan i de två huvudavsnitten ”Kina” respektive ”Japan” analyserat olika delar av de institutionella förutsättningarna tillsammans med väsentliga händelser. Det källmaterial jag har använt är, dels statistik, men framförallt arkivmaterial från UD:s centrala arkiv och beskickningarna i Beijing respektive Tokyos arkiv.

Under efterkrigstiden kom nya globala förutsättningar såsom valutasamarbetet inom internationella valutafonden och tullsamordningen inom GATT att spela stor roll. Både Japan och Sverige blev medlemmar av dessa organisationer under 1950-talet men ej Kina. Inom Europa spelade OEEC, initialt en samarbetsorganisation för att administrera Marshallhjälpen, en viktig roll för att samordna Västeuropas ekonomiska politik, lätta upp handelshinder och möjliggöra valutabetalningar. Bristen på hårdvaluta, dollar, kom att påverka handelsmönster

framförallt inledningsvis under 1950-talet. Sveriges handelspolitik gick ut på att säkerställa försörjningsläget och erhålla så mycket exportinkomster i dollar som möjligt. All handel krävde inledningsvis både export och importlicenser och genom handelsavtal försökte Sverige säkerställa så höga kvoter som möjligt för de varor som landet ville handla med. Dessa licenser kom att användas till både att styra valutaåtgången, säkerställa försörjningsläget men också för att skydda sin egen industri. Successivt frisläpptes allt fler varor framförallt inom OEEC men även i handeln gentemot Kina och Japan. Sverige fick sitt första handelsavtal efter andra världskriget med Japan 1950, som årligen uppdaterades, men det dröjde ända till 1957 innan ett handelsavtal slöts med Kina. Handelsavtalen med Japan spelade en stor roll, framförallt under första halvan av 1950-talet, då Sverige aktivt försökte balansera sin handel. Avtalen kom att spela en något mindre roll efter Japan hade anslutit sig till GATT och gått med på att reglera betalningar i mjukvaluta (pund/svenska kronor) istället för dollar. Avtalet med Kina, 1957, spelade en viktig roll för att säkerställa vilka varor som Sverige var beredd att sälja till Kina, efter den osäkerhet som sanktionspolitiken skapade och resulterade i en kraftigt ökad handelsvolym.

Sveriges handel med Kina kom från senare delen av år 1950 och framförallt tills mitten av 1950-talet att påverkas av västs sanktionspolitik mot öst, som kom att bli speciellt omfattande mot Kina till följd av Koreakriget. Sverige hade tvingats att stödja denna politik för att kunna försörja sig med krigsmaterial men även andra varor. Sverige var officiellt neutral och byggde tillämpningen på en vid tolkning av landets egen lagstiftning. I min undersökning visas dock tydligt, att Sverige började vidtaga åtgärder innan den officiella FN-sanktionen inleddes, och sedan tillämpade en restriktiv licenspolitik under flera år vilket fick till följd att större delen av handeln bortföll. I min mening var detta ett klart avsteg från Sveriges officiellt neutrala politik. Jag har också visat att betydelsen av USA:s inställning i flera fall under hela 1950-talet fick svenska företag att avstå ifrån att göra affärer i Kina. Under senare delen av 1950-talet när sanktionspolitiken lättat mot Kina och Kinas industrialisering, inte minst som del av det stora språnget, tagit ordentlig fart, ökade både Sveriges import och export. Även det nya handelsavtalet var av betydelse. Sveriges import var inledningsvis olika typer av livsmedel men under ett senare skede ökade importen av textilvaror. Importen begränsades dock av att Sverige under hela 1950-talet försökte skydda sin textilindustri. Exporten bestod inledningsvis av cellulosa produkter samt järn och stålprodukter men därefter spelade verkstadsprodukter en allt större betydelse. Från 1961 minskade handelsvolymen igen till

följd av massvälten i Kina. Sverige hade under stora delar av perioden ett stort handelsöverskott och var den starka parten i handeln med Kina.

I handeln med Japan kom Sverige att bli den svaga parten och från 1952 hade Sverige ett stort handelsunderskott i denna handel. De första årens handel präglades av kompensationsaffärer och handeln var i balans. Övergången från att ha SCAP som motpart fram till 1951 och därefter den japanska regeringen hade ingen större betydelse. Ökad textilimport och import av fartygsplåt gjorde att handelsunderskottet kraftigt ökade från 1952 och svenska myndigheter försökte vidtaga åtgärder i handelsöverenskommelserna för att minska detta underskott. Politiken misslyckades till stora delar och övergavs från mitten av 1950-talet. Kombinationen av efterfrågan av attraktiva japanska varor från den svenska marknaden, den successivt allt mer liberala handelspolitiken från svensk sida, samt svårigheter för den svenska exporten på den japanska marknaden, förklarar det stora handelsunderskottet. Svensk export hade under större delen av 1950-talet svårigheter att komma in på den japanska marknaden. MITI förde under större delen av perioden en aktiv politik för att skydda den japanska industrin genom att vägra eller förhålla godkännandet av licenser vilket drabbade många svenska företag. Den tidigare största svenska varugruppen, cellulosa(massa) produkter, konkurrerades också av prisskäl tidigt ut från den japanska marknaden och lyckade aldrig återta sina marknadsandelar. Även en stor exportprodukt såsom järn/stål var tidvis utsatt för speciellt svåra importrestriktioner. I slutet av perioden ökade exporten något bl.a. genom försäljning av verkstadsprodukter. På importsidan kom textilier att vara en viktig vara under hela 1950-talet, även om Sverige aktivt försökte begränsa lågprisimporten, genom att tillämpa restriktioner. Under den senare perioden kom varor såsom leksaker, porslinsvaror och instrument att öka i betydelse.

Svenska företag, framförallt genom de svenska handelshusen, började tidigt försöka få igång handeln med både Kina och Japan. Deras agerande kom dock i hög grad att påverkas av dels osäkerheten kring vilka varor som omfattades av sanktionerna mot Kina dels av svårigheten av att erhålla licenser för export till Japan från MITI. Under senare delen av perioden hade dessa osäkerheter minskat och företagens aktiviteter ökade. I Kina tvingades de svenska företag som hade lokal verksamhet i landet att avveckla denna på grund av den kommunistiska regimens inställning till utländsk ägda lokala företag.

Avslutningsvis har min uppsats konstaterat att handelsmönstret mellan Sverige och Kina respektive Japan, under denna period till stor del kan förklaras av de institutionella förutsättningarna, samt omvärldshändelser och andra större händelser. I fallet Japan spelade omvärldshändelserna endast en indirekt roll, medan det i fallet med Kina hade en avgörande betydelse. De institutionella förutsättningarna spelar därför störst roll för att förklara handeln gentemot Japan, även om det också finns andra förklaringsfaktorer såsom den internationella konkurrensen. Dessa faktorer har inte lyfts fram i någon tidigare forskning. Enligt den nya institutionella ekonomiska teorin styr utformningen av de institutionella förutsättningarna, spelreglerna, hur framgångsrikt ett land är. Klara och tydliga spelregler är av stor betydelse för ekonomin och handelns utveckling. Det som framförallt är ett stort hinder är när spelreglerna, eller tillämpningen av dessa, skapar osäkerhet. Min undersökning har tydligt visat att osäkerheten kring tillämpning av spelreglerna, t.ex. möjligheterna att erhålla licenser, påverkade aktörernas agerande och därmed handelns omfattning.

Undersökningsresultatets betydelse

Kina och Japan är idag två av Sveriges viktigaste handelspartners och handeln har ökat avsevärt sedan 1950-talet. Såsom relativ andel av Sveriges totala handel har importen till Kina ökat med ca 25 gånger medan exporten har ökat med ca 8 gånger. Motsvarande siffror för handeln med Japan är att importen ligger kvar på ungefär samma relativa andel som under 1950-talet, medan exporten har ökat med 2-3 gånger. Bakom denna ökning ligger förändrade internationella spelregler såsom att frihandeln och GATT:s (numera WTO, World Trade Organization) betydelse har ökat dit Kina sedan 2001 är anslutet. Även institutionella förändringar i respektive land och förändrade komparativa fördelar har haft betydelse. Importen från Japan består inte av några textilvaror längre och snart gäller det kanske för vår import från Kina också. Viktigt för utvecklingen har varit att spelreglerna för den internationella handeln har blivit allt mer tydliga. Min undersökning avseende Sveriges handel med Kina och Japan under 1950-talet, visar tydligt vilken stor betydelse, som dels institutionella hinder och inte minst osäkerheten runt dessa har för omfattningen av handeln. Just osäkerheten har den ekonomiskt institutionella forskningen visat vara en begränsande faktor. Detta är i allra högsta grad en dagsaktuell fråga, då tveksamheten till frihandel och deltagande i samarbete kring denna, på vissa håll alltmer har börjat ifrågasättas och risken för ökad protektionism föreligger. Det är inte min avsikt att ge mig in i den debatten men historien ger oss onekligen viktiga lärdomar om vad handelsbegränsningar kan leda till. Sveriges handel med Kina och Japan är fortfarande ett relativt outforskat område. Framförallt

gäller det 1960-talet och i viss mån 1970-talet. Även dess perioder inrymmer många intressanta händelser. Ett annat intressant angreppsätt vore att studera handeln från början av 1900-talet fram tills idag och finna orsaksförklaringar. Förhoppningsvis har dock denna studie gett läsaren betydligt mer information om vad som orsakade handelsmönstret under det spännande 1950-talet som kom att bli en brytpunkt mellan regleringarnas 1940-tal och den alltmer ökade frihandeln under kommande decennier.

7. Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Landsarkivet Göteborg (GLA)

- Ostasiatiska kompaniets arkiv. Årsberättelser, styrelseprotokoll och vissa interna statistikrapporter, GLA/15740 posterna A1/B2-B3, A2/6-7 samt H1/14-15.

Riksarkivet (RA)

- UD:s arkiv, 1920 års system, referenskod 2210.03.1 (i fotnoterna betecknats som UD1), volymerna HP 2945 (Xj =Japan), HP 2946 (Xj=Japan), HP 2948 (Xj=Japan), HP 2949 (Xj=Japan), HP 2950 (Xj=Japan) , HP 2955 (Xk=Kina) och HP 2956 (Xk=Kina). Volymerna har ämnesbeteckningen HP 64.
- UD:s arkiv, 1920 års system, referenskod 2210.03.2 (i fotnoterna betecknats som UD2), volymerna H1/16 (allmän information), H10/32 (Xk=Kina), H63/4 (sjöfartsförbindelser), H114/261-263 (Xj=Japan), 266-267 (Xj=Japan), 274-275 (Xk=Kina).
- Beskickningsarkiv Peking, referenskod 230025.2 (i fotnoterna betecknats som BEP), volymerna F1c/1, F1c/12-14, F1d/32-39.
- Beskickningsarkiv Tokyo referenskod 230033.2 (i fotnoterna betecknats som BET), volymerna F1c/61, 64-72, 74 samt F1d/9, 56-58.

Tryckta och elektroniska källor

Ekonomifakta, räknedurra för inflation baserad på SCB:s statistik, <http://www.ekonomifakta.se>, 2016-04-15.

Sveriges officiella statistik (SOS), Handel: 1945-1960 utgivna av Kommerskollegium, Stockholm, 1947-1962. 1961, utgiven av Statistiska Centralbyrån 1963.

Statistisk årsbok för Sverige för 1950, 1954, 1959 och 1962 digitaliserade av Statistiska centralbyrån 2009.

”Sveriges utrikeshandel med varor och tjänster samt direktinvesteringar för helåret 2013- Analys av utrikeshandelsstatistiken för helåret 2013”. PDF utgiven av kommerskollegium, <http://www.kommers.se>, 2014-10-23.

Litteratur

Ahlström, Göran & Carlson, Benny, *Vägval i valutafrågan Sverige och Bretton Woods*, 1. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006.

Allinson, Gary D., *Japan's postwar history*, UCL Press, London, 1997.

Alston, Lee J., Thráinn Eggertsson & North, Douglass C. (red.), *Empirical studies in institutional change*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Arne, Ture J, *Svenskarna och Österlandet*, Natur och Kultur, Stockholm, 1952.

Asiatiska vägval, Delstudier för en svensk Asienstrategi, Ds 1998:34, Regeringskansliet, Utrikesdepartementet, Nordstedts, Stockholm, 1998.

Bexell, Magdalena, ”Det svenska erkännandet av Folkrepubliken Kina 1950: en lagom blandning av idealitet och verklighetssinne?”, i Bexell, Magdalena & Odgaard, Liselott, *Diplomatiska erkännanden: Sverige, Danmark och Folkrepubliken Kina år 1950*, Centrum för öst- och sydöstasienstudier, Lunds Universitet, Lund, 2000, s. 3-35.

Dikötter, Frank, *Mao och den stora svälten*, Historiska media, Lund, 2012.

Caprio, Mark & Sugita, Yoneyuki (red.), *Democracy in occupied Japan: the U.S. occupation and Japanese politics and society*, Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon, 2007.

Edwardsson, Anders, ”Sveriges handel med Kina under 1800-talet: En studie kring hur handeln och synen förändrades från Ostindiska kompaniets sista år fram till senare delen av 1800-talet”, opublicerad B-uppsats framlagd vid Historiska institutionen, Lunds Universitet, vt 2014.

Furuboth, Eirik G, Richter, Rudolf, “The New Institutional Economics- A different Approach to Economic Analysis”, *Economic Affairs*, vol 28, nr 3, Sept 2008, s. 15-23.

Gunnarsson, Christer & Rojas, Mauricio, *Tillväxt, stagnation, kaos: en institutionell studie av underutvecklingens orsaker och utvecklingens möjligheter*, 3.,[rev. och uppdaterade] uppl., SNS förlag, Stockholm, 2008.

Hedén, Anne, *Röd stjärna över Sverige: Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen*, Sekel, Lund, 2008.

Holmström, Barry, *Koreakriget i svensk debatt*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1972.

Karlsson, Birgit, *Att handla neutralt: Sverige och den ekonomiska integrationen i Västeuropa 1948-1972*, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001.

Karlsson, Birgit, *Handelspolitik eller politisk handling: Sveriges handel med öststaterna 1946-1952*, Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs Universitet. Göteborg, 1992.

Lindholm, Rolf H., *Utrikespolitik och historia*, Nomen förlag, Visby, 2014.

- Mah, Feng-hwa, *The foreign trade of mainland China*, Edinburgh U.P., Edinburgh, 1972.
- Mitcham, Chad J., *China's economic relations with the West and Japan, 1949-79: grain, trade and diplomacy*, Routledge, London, 2005.
- Nilson, Bengt, "Undéns tredje väg: Sverige i det kalla kriget, 1950-1952", *Scandia*, vol 60 1994, Lund, 1994, s. 67-97.
- North, Douglass C., *Att förstå ekonomi i förändring*, 1. uppl., SNS förlag, Stockholm, 2006.
- North Douglass C., *Institutionerna, tillväxten och välståndet*, SNS Förlag, Stockholm, 1997.
- North, Douglass C., *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- North Douglass C., *The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem*, UNU World Institute for Development Economics Research, Helsinki, 1997.
- Ottosson, Ingemar & Ekholm, Thomas, *Japans historia*, Historiska media, Lund, 2007.
- Ottosson, Ingemar, *Handel under protest: Sverige och Japan på väg mot andra världskriget 1931-1939*, Sekel, Lund, 2010.
- Patibandla, Murali, "New Institutional Economic, Its Relevance to Curbing Corruption", *Economic & Political Weekly*, vol XLVIII No 9, March 2013, s. 55-63.
- Porter, Robin, *From Mao to market: China reconfigured*, Columbia University Press, New York, 2011.
- Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*, 4., [omarb. och uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.
- Silva, Charles, *Keep them strong, keep them friendly: Swedish-American relations and the Pax Americana, 1948-1952*, Stockholms Universitet, Stockholm, 1999.
- Srinivasan, T. N., Lin, Justin Yifu & Sung, Yun-Wing, *Agriculture and trade in China and India: policies and performance since 1950*, ICS Press, San Francisco, Calif., 1994.
- Svensk handelspolitik: en sammanställning av viktigare element i den svenska handelspolitiken under efterkrigstiden*, Fritzes hovbokh. [distributör], Stockholm, 1952.
- Sverige i Asien, Delstudier för en svensk Asienstrategi, Ds 1998:33*, Regeringskansliet, Utrikesdepartementet, Nordstedts, Stockholm, 1998.
- Viklund, Daniel, *Att förstå EU; Sverige och Europa*, Nordstedts juridik, Stockholm, 1997.
- Östling, Johan, "Amerikansk dominans och östasiatisk återkomst" i Sjöberg, Maria & Cassel, Kerstin (red.), i *En samtidig världshistoria*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014, s. 938-956.

BILAGA 1 SVERIGES, KINAS OCH JAPANS HANDEL (M SEK)

	SVERIGES TOTALA HANDEL			PRISÖKNING**)		
	Import	Export	Balans	INFLATION KPI Index*)	VAROR Import	VAROR Export
1905	574	450	-124	33	-	
1922	1114	1154	40	71	-	
1945	1084	1758	674	90	-	
1946	3386	2547	-839	90	-	
1947	5220	3240	-1980	93	83	90
1948	4945	3979	-966	98	88	100
1949	4333	4249	-84	98	89	93
1950	6101	5706	-395	100	100	100
1951	9184	9225	42	117	127	155
1952	8947	8133	-813	125	133	153
1953	8161	7657	-504	126	119	135
1954	9192	8196	-996	127	119	130
1955	10337	8933	-1404	130	121	133
1956	11434	10067	-1367	137	126	136
1957	12567	11062	-1505	143	129	136
1958	12248	10799	-1450	149	123	134
1959	12488	11424	-1064	150	119	131
1960	15006	13273	-1733	157	121	135
1961	15151	14198	-953	160	121	136
1962	16119	15127	-992	168	122	134
2013	1039 900	1091 500	-51600	1765		

varav KINA					
Import fr	Pris j **)	% av Sver Import	Export ti	Pris j	% av Sver Export
0,1		0,01%	0,7		0,16%
0,9		0,08%	7,0		0,60%
3,39		0,31%	0		0,00%
9,82		0,29%	27,7		1,09%
26,3	31,7	0,50%	22,75	25,3	0,70%
13,2	15,0	0,27%	33,5	33,5	0,84%
6,4	7,2	0,15%	24,5	26,3	0,58%
23,9	23,9	0,39%	20,2	20,2	0,35%
34,8	27,4	0,38%	5,3	3,4	0,06%
4,3	3,2	0,05%	3,2	2,1	0,04%
8,5	7,1	0,10%	14,2	10,5	0,19%
8,6	7,2	0,09%	3,7	2,8	0,05%
12,1	10,0	0,12%	9,1	6,8	0,10%
13,2	10,5	0,12%	31,4	23,1	0,31%
16,1	12,5	0,13%	139,8	102,8	1,26%
19,8	16,1	0,16%	91,3	68,1	0,85%
28,0	23,5	0,22%	75,1	57,3	0,66%
30,7	25,4	0,20%	68,6	50,8	0,52%
22,1	18,3	0,15%	39,1	28,8	0,28%
27,0	22,1	0,17%	24,8	18,5	0,16%
51 500		4,95%	43 500		4,0%

Varav JAPAN					
Import fr	Pris j **)	% av Sver Import	Export ti	Pris j	% Sver Export
0,2		0,03%	0,6		0,13%
1,1		0,10%	17,5		1,52%
0,27		0,02%	0		0,00%
0,2		0,01%	0		0,00%
10	12,0	0,19%	0,57	0,6	0,02%
6,7	7,6	0,14%	12,1	12,1	0,30%
25,9	29,1	0,60%	24,5	26,3	0,58%
25,9	25,9	0,42%	24,8	24,8	0,43%
65,5	51,6	0,71%	42,0	27,1	0,46%
107,0	80,5	1,20%	30,0	19,6	0,37%
65,4	55,0	0,80%	59,5	44,1	0,78%
48,2	40,5	0,52%	33,2	25,5	0,41%
73,4	60,7	0,71%	20,7	15,6	0,23%
79,4	63,0	0,69%	36,2	26,6	0,36%
130,0	100,8	1,03%	55,6	40,9	0,50%
118,5	96,3	0,97%	31,5	23,5	0,29%
119,4	100,3	0,96%	38,0	29,0	0,33%
205,3	169,7	1,37%	46,2	34,2	0,35%
176,5	145,9	1,16%	89,5	65,8	0,63%
176,3	144,5	1,09%	73,2	54,6	0,48%
8 900		0,86%	14 700		1,3%

KÄLLOR: SOS:s årliga handelsstatistik Tabell 1 (Totalt) , Specifikation av Kina och Japan. 1905 tab 10, 1922 tab 5-6., 1945-1949 tab 6, 1950-1958 tab 4, 1959-1961, Tab 4,5,6.

*)KPI Index är based på SCB:s KPI statistik och mäter konsumentpriser. Beräknad via www.ekonomifakta.se "Räkna på inflationen". Jag har satt 1950 som basår med index 100

**) Prisindex upprättat av Konjunkturinstitutet och tillgängliga i Statiskt Årsbok, digitaliserad av SCB 2009. Jag har räknat om indexet till 1950 som basår med index 100. I separata kolumner har jag sedan räknat om de löpande värden med dessa indextal Jag har använt mig av information i den digitaliserad Statisk Årsbok utgivna år 1950 (Tab. 113), 1954 (Tab. 129), 1959 (Tab. 122) och 1963 (Tab. 120).

Den spec av varugrupperna för handeln med Kina och Japan som finns i uppsatsen (Tabeller 4.2 och 4.3 samt 5.2 och 5.3) baserar sig på den uppdelning som finns i ovan nämnda tabeller. Jag har använt mig av följande sammanslagning av varugrupperna:

Livsmedel, matolja motsvaras av varugrupperna I, II, III och IV fram till 1957. Från 1958 är motsvarande varugrupper 0,1 och 4.

Järn, stål, metaller, malmer motsvaras av varugrupperna V och XV fram till 1957. Från 1958 är motsvarande varugrupper 28,66,67,68 och 69.

Hudar, bomull, ylle, kläder motsvaras av varugrupperna V och XV fram till 1957. Från 1958 är motsvarande varugrupper 21,26,61,65,85 och 85.

Papper och pappersmassa motsvaras av varugruppen X fram till 1957. Från 1958 är motsvarande varugrupper 25 och 64.

Maskinvaror, fartyg, instrument motsvaras av varugrupperna XVI, XVII och XVIII till 1957. Från 1958 är motsvarande varugrupper 7 och 86.

Kinas respektive Japans % andel av Sveriges totala import eller export är baserade på löpande penningvärden.